

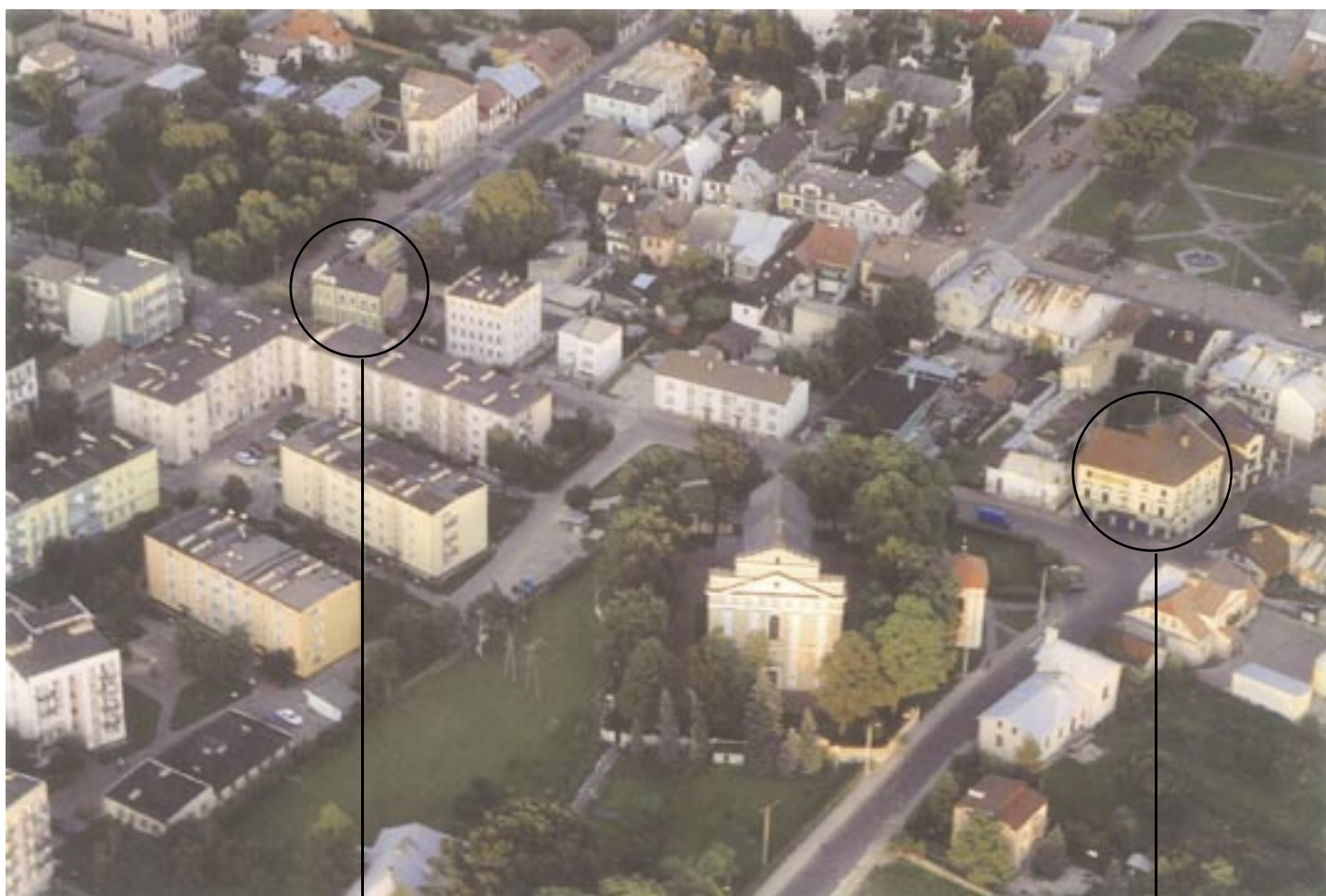

תל-אביב, ספטמבר 2006

תל-אביב, אלול תשס"ו

שנתון של "המרכז המזריצ'אי" בישראל.
 יערלעכע אויסגאַבא פון "מעזריטשער צענטער" אין ישראל.
www.mezritch.org.il
 המערכת, רעשאַקציע: תל-אביב, רח' העבודה 20, מיקוד 63821 עורך: אברהם גפני, יו"ר

ביולעטין
 נר. 46

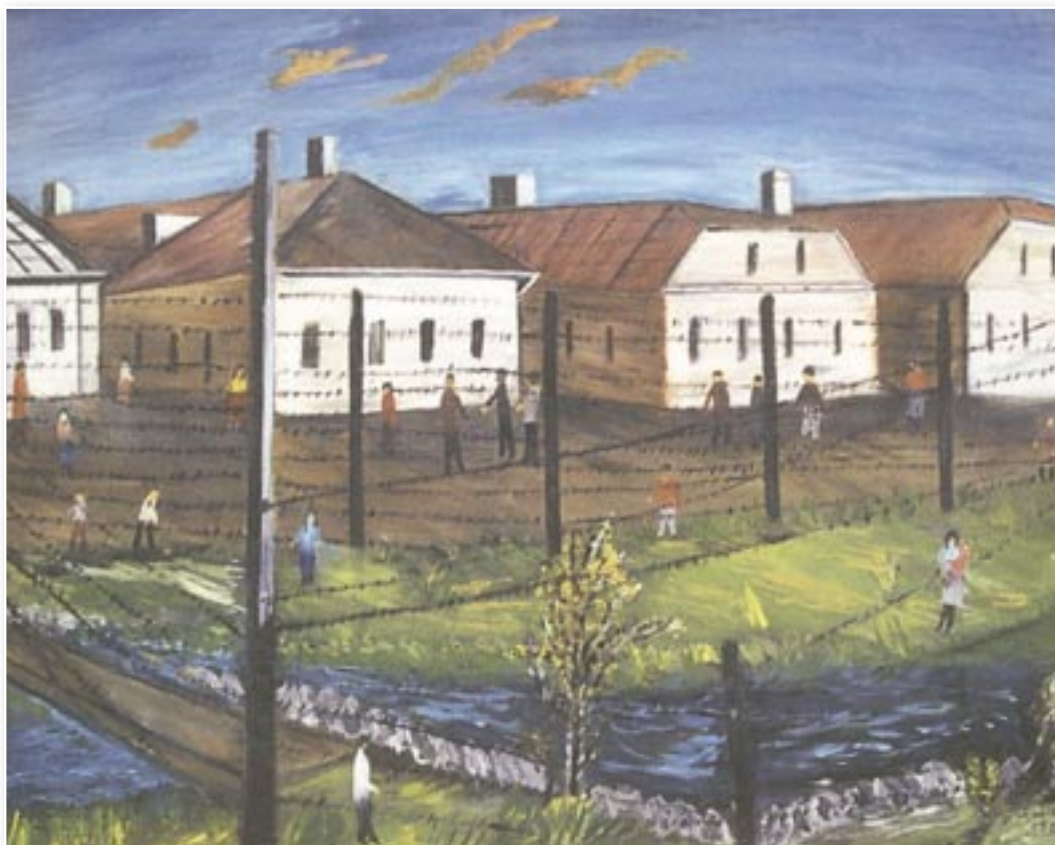

בית משפחת טיש - המשטרה הפוליטית בזמן המלחמה
 שבו הוצאו להורג מאות יהודים

בית מכבי-אש ותרבות יהודי

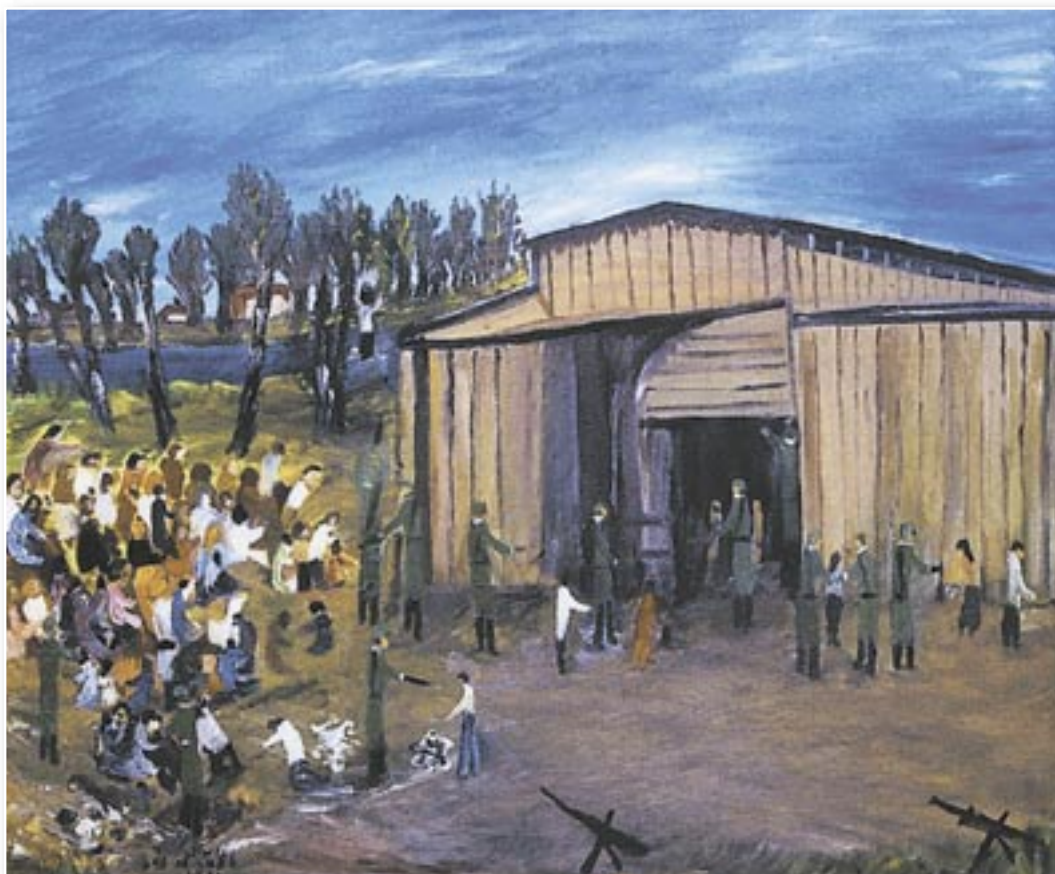
גטו מזריץ' -
 פינת רח' בז'סקה

צויר ע"י
 אסתר גלמבוצקי
 לבית וינשטיין

חיכוש גופני בצריף
 לפני השילוח
 ממזריץ'

צויר ע"י
 אסתר גלמבוצקי
 לבית וינשטיין

זכר יו"ר העמותה / אברהם גפני

לנו ואיש לא התחשב בסבל שעברנו, הסביבה היתה עוינת ואטומה.
לא אחת נזרקה בצורה סרקסטית השאלה למה הלכתם כצאן לטבח?

האם באמת יכולנו להתנהג אחרת?
ידוע שב-1941 נפלו מיליוני שבויי מלחמה סובייטים בשבי הגרמנים. הם היו צעירים בעלי הכשרה צבאית ורבים היו קצינים ונגדים ולמרות זאת לעתים רחוקות הם התנגדו וכמעט כולם נרצחו. גם הם לא קמו על מעניהם למרות שלא היו להם ילדים, הורים, ונשים בקרבתם.
גם המחתרת הפולנית רבת כח ומשופעת בנשק יזמה מעט פעולות נגד הנאצים עד שנת 1944 מפקד מהתגובות האכזריות של הגרמנים. הריגת 2 גרמנים ב-17 ביולי 1943 בכיכר השוק במזריץ' היתה תאונה וכתוצאה מכך עשרות רבות של פולנים נרצחו בכיכר ורבים אחרים נשלחו למיידנק ושם נספו.

עד לאקציה הראשונה היו בעיר התארגנויות ומחשבות להתנגדות. אולם אף מנהיג לא היה מוכן לסכן את הקהילה. היה ברור שתגובת הנאצים תהיה קשה וכואבת.
הקשר המשפחתי היה גורם מעכב בהתפתחות ארגוני הלחימה. כל עוד היו משפחות שלמות, סרבו בני הנוער לנטוש את יקיריהם והורים את ילדיהם. לאחר האקציה הראשונה כשהתבררה האמת המרה כולם ניסו את כל דרכי ההצלה והתנגדות, אולם לצערנו לא נותרו מהם ניצולים וחלקם אף נרצחו על ידי הפולנים לאחר השחרור.

חשוב שהדורות הבאים ידעו שהיו במזריץ' אנשים כמו עוזר פלסטשטיין וחיים טחוש' מראשי השומר הצעיר שהיו הראשונים שהרימו את נס המרד אולם חוסר נסיונם היה בעוכריהם מול המכונה המשומנת של הגסטפו. שניהם נפלו כגיבורים בנסיון לבריחה משוביהם. היו עוד הרבה התארגנויות ובריחות ליערות אולם לא נותר מהם איש כדי לספר.

אנו מתאספים כבר 64 שנים על מנת לזכור ולא לשכוח. ככל שחולפות השנים הולך ומתמעט מספר הניצולים ולכן עולה חשיבות קיומו של ערב זה אשר תורם לשימור הזיכרון ולהעברת מורשת השואה לדורות הבאים.

למזריצ'אים ולאורחים שלום!
שנה קשה עברה עלינו. שנה של שכול, עצב ואובדן חיים של ילדינו ונכדינו. לנו הניצולים, שנלחמנו במלחמת השחרור קשה להשלים עם מצב שגם נכדינו ממשיכים להילחם על זכותם לחיות ולהתקיים בארץ הזאת.

הגבורה העילאית של הדור הצעיר שזה עתה עבר את טבילת האש הראשונה מוכיחה פעם נוספת את החוזק הרוחני והגבורה של צמנו.

עתה קמו אויבים חדשים המכחישים את השואה ושוללים את זכותנו להתקיים כמדינה. למזלנו הפעם אנו לא חסרי הגנה, יש לנו את צ.ה.ל ועם שמוכן להגן בחירוף נפש על זכותו להתקיים כמדינה. אני מקווה שהעולם הנאור לא יחזור על השגיאות של שנות ה-30 ויפעל בנחישות. המדיניות הפיסנית של צמברליין גרמה לאירופה לאבד מיליוני אנשים ולעם היהודי חיסול כמעט טוטלי.

אי אפשר להפריד את האירועים של השנה האחרונה למה שקרה במזריץ' לפני 64 שנים. מה שקרה אז הוא בלתי נתפס גם לנו הניצולים. לפעמים כשאני שומע סיפורים שהוסתרו עד כה עמוק במוחם של הניצולים, נדמה לי שזה לא באמת קרה. אי אפשר להתגבר על המחשבות שממש מציפות את המוח, כי בעצם לא ניתן לתת הסבר הגיוני, מניח את הדעת, למה שאירע כי שום דבר דומה לזה לא התרחש בעבר.

הוקמו מאות מחנות מוות שנבנו בצורה מתוחכמת ויסודית, הרכבות הגיעו בזמן עם אלה שלא נחשבו לבני אנוש ושמשו כחומר גלם לחדרי גז.

בגדיהם, בעליהם, שיניהם ומשקפיהם מוינו סודרו והכל תויק.

האנשים שהיו אחראים לכל זה היו רופאים, פרופסורים ומיטב העם, אותו עם שממנו יצאו גטה והיינה.

אמר פרופסור אלי ויזל: "המוות היה הנורמה, החיים היו הנס". כן כך בדיוק זה היה. יצאת לרחוב להשיג מזון ואף פעם לא היית בטוח שתחזור. אנשים שרק לפני דקה דיברו איתך נעלמו כאילו אף פעם לא היו על הפלנטה הזו.

הניצולים ממזריץ' שלנו פחות ממאתים איש, שסבלו שנים מקור, רעב, זוהמה, אבדן יקיריהם ועבודה מפרכת (אלה שהיו במחנות) יצאו מהאפלה מושפלים.

המפגש הראשון עם העולם היה מכאיב. אף אחד לא חיכה

קפצתי מהרכבת לטרבלינקה

יונה פינקלשטיין ז"ל

לא הכרתי את העולם שמחוץ למזריץ'. שם, כאמור, היה כל עולמי. פעם אחת בלבד ביקרתי בוורשה, במסגרת טיול כיתתי בבית הספר. בקיץ, בזמן החופשה מהלימודים, היינו נוסעים לחודשיים לכפר רודניק, הסמוך למזריץ'. כך היה גם בקיץ 1939. באותה שנה סיימתי את לימודי בבית הספר היסודי. בסוף אוגוסט חזרנו למזריץ' לקראת שנת הלימודים. באחד בספטמבר הייתי אמורה להתחיל את לימודי בתיכון הפולני.

פרוץ המלחמה

באחד בספטמבר 1939 החלה המלחמה. ואני הפסקתי ללמוד בבית-ספר. מספר ימים לאחר מכן מזריץ' הופצצה. חזרנו לכפר עד שוך ההפגזות. בשלוש השנים הראשונות של המלחמה המשכנו לגור בבית. אני עבדתי בחברה הגרמנית 'סטואג', בעבודות יזומות בבנייה ובתיקוני אבנים בכבישים. בכל בוקר נלקחנו, מספר נערות ובעיקר בחורים, וחזרנו בערב. אבי עבד בחפירות בטרספול, כ-30 ק"מ ממזריץ', קרוב לנהר הבוג, סמוך לגבול הרוסי. בהמשך, נשאר בבית. אמי נשארה בבית. המשפחה התקיימה מכרטיסים לקבלת מזון. בנוסף, ניצלתי את ההזדמנות והייתי מוכרת לנשים הפולניות בדים מהחנות הביתית שהברחתי בבוקר, בתמורה למצרכים ולאוכל אותם הברחתי בערב הביתה. בשנת 1941, הרסו את חנות המכולת של סבי, ביחד עם כל החנויות שפעלו ברינצק.

אקציה ראשונה

ב-25.8.1942 הייתה האקציה הראשונה במזריץ'. הצטיידנו במים ובאוכל ועלינו למסתור בעליית הגג במחסן בחצר הבית. נעזרנו בסולם כדי לעלות. מישו חייב להיות האחרון. אינני זוכרת מי לקח את הסולם ולא עלה איתנו למסתור, ואינני יודעת מה היה גורלו. ישבנו בעליית הגג במשך יומיים, הורי, אחי משה ואני, ביחד עם משפחתו של גד פינקלשטיין, לימים בעלי. הסדקים בלוחות העץ אפשרו לנו אויר לנשימה ודרכם גם ראינו חלק מההתרחשויות. באקציה זו נהרגו, כידוע, כ-2,000 מיהודי מזריץ'.

כשקפצתי מהרכבת, היה לי ברור לאן פני מועדות - להורי, למשפחתי, לעיר הולדתי, למזריץ'. נולדתי במזריץ', מיינדזיוץ פודלסקי, ב-11.2.1926 בשם טייבל. אחי משה, נולד בשנת 1929. הורי נולדו גם הם במזריץ'. וכך גם הורי הוריהם. אבי, גרשון טנדטר, יליד שנת 1898. סבתא (אם אבי), התגוררה בביתנו עד שנפטרה, בשנת 1936. סבי, שהיה שוחט במזריץ', נפטר לפני שנולדתי. לאבי היו עוד שלוש אחיות ואח, שכולם התגוררו במזריץ'. אמי, צפורה לבית אפשטיין נולדה בשנת 1900. סבתא נפטרה בשנת 1929, ואינני זוכרת אותה. לאמי הייתה משפחה ענפה, שבע אחיות ושני אחים. כולם מזריצ'אים.

שם נולדתי, שם היה ביתי

במזריץ' היה כל עולמי. שנות ילדותי שם היו טובות ומאושרות. אמי ניהלה חנות לבדים שהייתה ממוקמת בבית בו גרנו, ברחוב ב'וסקה 19. אבי, היה איש תרבות, אינטלקטואל, ידע עברית. בבית היה ארון ספרים בעברית. כאיש פוליטי, הוא היה בין הפעילים הבודדים של מפלגת פועלי ציון שמאל במזריץ'. זכור לי שזרובבל, לימים מראשי פועלי ציון שמאל בארץ, היה נוהג להתארח בביתנו. אבי ניהל אורח חיים מסורתי. עם זאת, בחגי תשרי היה בעל מקום בבית הכנסת המאולתר בתלמוד תורה 'בית מדרש בעל-עגלה', עולה לתורה, תוקע בשופר. שעות טובות ביליתי בחנות המכולת שניהל סבי (אבי אמי) הרשל אפשטיין, ב'רינצק'. במיוחד אהבתי להיות במכולת ביום השוק בימי חמישי. אז היו האיכרים מוכרים את התוצרת החקלאית, עופות, ביצים, ובקיץ, כמובן, היו מוכרים אוכמניות. תמורתם היו קונים במכולת קמח, מלח, דג-מלוח ושאר מצרכים שונים.

שש שנים למדתי בבית הספר הפולני במזריץ'. את מרבית שעותיי הפנויות ביליתי עם חברותי הפולניות, בביתי, בבתיהן או בחוץ. בימי ראשון, שבהם לא התקיימו לימודים, היינו יוצאות לנהר. שם למדו כל יהודי מזריץ' לשחות (בפולנית, משמעות השם מיינדזיוץ הוא 'בין נהרות').

יונה פינקלשטיין בטרבלינקה

מחוץ לגטו, במבנה שהיה בזמנו של ארגון עזרה לילדים נצרכים, 'טו'. רק כשבוע לאחר חזרתי נפתח הגטו. השגתי את מטרתי. פגשתי את הורי ואחי משה, בדירה בגטו. פעם נוספת הם ניצלו בזכות מקום המסתור. גם השכנים שגרו באותה דירה ניצלו מהאקציה. שמחנו להיפגש ולראות שכולם בחיים, כמובן. אולם, הסבל הרב שעברנו הותיר אותנו כבר קהי רגשות. היה קשה אפילו לבכות.

להנצחת זכרה של יונה, טייבעלע, פינקלשטיין, לבית טנדטור. נפטרה ב- 7.11.2005. מבוסס על דבריה, כפי שהוקלטו בשנת 1998 בפריינט 'שואה', בצילומי עדות של הניצולים, ביוזמת שפילברג

נערך על-ידי גד פינקלשטיין וגילה שחר, אוגוסט 2006

* מקום עבודה מוגן

הוועד של

עמותת התאחדות עולי מזריץ' בישראל
מתאבל על כטירת

פינקלשטיין יונה מבית טנדטור

נפטרה ביום 7.11.2005

ומביא תנחומיו למשפחות

פינקלשטיין, שחר וורשאי

כ-10,000 נשלחו, ככל הנראה לטרבלינקה. לאחר האקציה הראשונה הוקם הגטו במזריץ', בשכונת "שמולעוויוזנע". בסוף אוגוסט 1942 עזבתי את בית הולדתי.

התחנה הקרובה - טרבלינקה

בגטו קבלנו דירה עם מסתור. חלקנו דירה עם משפחת פרלמן, אב ושני בנים, משה וזליג. אני המשכתי לצאת לעבודות היוזמות בבנייה בכביש.

ב-6 ספטמבר 1942 הייתה האקציה השנייה. הורי נשארו בבית. אני יצאתי לכיכר. אמרו שהעובדים בעלי ה'פלאצובקס*', ישוחררו. במשך שלושה ימים רכזו את כולם בבית הכנסת הגדול של מזריץ'.

שוחררו רק אלה שעבדו במפעלו של קורט דה-לר. אשרת העבודה שלי, מ'סטואג', לא עזרה. הועליתי לרכבת בקרונות הבקר. כבר אז ידענו שאנחנו נוסעים לטרבלינקה. הבחורים בקרון שבו הייתי הורידו את החוט הדוקרני, הפרידו בין לוחות העץ, והתחילו לקפוץ מהרכבת.

היעד - מזריץ'

גם אני קפצתי. נפלתי והתגלגלתי לתעלה. קמתי, והופתעתי לגלות שלא קרה לי כלום. הייתי בין המאושרים. לא נפגעתי מהנפילה. גם כדורי השומרים הגרמנים לא פגעו בי. רבים מהקופצים סביבי נפגעו מיד או נורו במהלך הבריחה. לבדי, נערה בת שש עשרה, שמלבד עיר הולדתי מזריץ' לא ראיתי עולם. מה עושים?

רציתי לחזור למזריץ'. ידעתי שהורי נשארו במחבוא בדירה בגטו. כשקפצתי מהרכבת, ראיתי שלט שסימן חמישה ק"מ לעיר שדלץ. ידעתי, לכן, שעלי ללכת בכיוון ההפוך. הדרך ההגייונית ביותר, היא ללכת עם הכביש. אפשרות זו לא באה, כמובן, בחשבון. פחדתי, גם מהגרמנים וגם מהגויים. פחדתי גם ללכת באור יום. לכן, הסתתרתי בימים בשדות. בערב ובלילה הלכתי ברגל, לאורך מסילת הרכבת. בדרך פגשתי אדם יהודי שהמשכתי ללכת איתו. אינני יודעת מי הוא. המרחק ממזריץ' לשדלץ הוא 45 ק"מ. הלכתי, לכן כ-40 ק"מ. החזרה לביתי נמשכה ארבעה או חמישה ימים.

כשהגענו למזריץ', הגטו עדיין היה סגור, מאז האקציה. הגעתי למקום המפגש של עובדי 'סטואג', שהיה ממוקם

"מלכודת דבש"

א. גפני

ליל סילווסטר 1942, במזריץ'

(ביולטין 24 ספטמבר 1983)

לאה ארצי ז"ל

לפני ימים מספר, בדרכי הביתה מטיול יום-יומי, הייתי עדה לשיחה בין נשים מגילאים שונים, בנושא הבילוי בליל הסילווסטר הקרב ובא. נושא זה העלה בזכרוני את ליל הסילווסטר של שנת 1942, בעיר מולדתי מזריץ'.

...השעה היתה 5 בערב. הגסטפו בעיר הוציא צו להקטין את שטח הגטו, שבכל מקרה היה די מצומצם. בגטו, בחדר אחד הצטופפו כעשרה אנשים. צו זה, פירושו האחד היה: לזרוק אנשים, נשים, זקנים וטף אל הרחוב.

הורי, אחי וילדתי בת השנתיים - כולם חולי טיפוס, נמצאו בין המגורשים. מיואשת ואובדת עצות, הסתובבתי בעיר למצוא מחסה זמני. בדרכי, פגשתי את יצחק שוורצברג ז"ל. הוא אסף אותנו לדירתו בת החדר וחצי, אבל נמנענו מלהשאר שם, כי כבר התגוררו בה 16 נפשות. אחרי חיפושים נוספים, מצאתי לי וילדתי הפעוטה, מקום לינה אחר במחסן חשוק, בלי חלון. את הילדה החזקתי בידי כל הלילה.

במהלך ישיבתי על הרצפה עם ילדתי בזרועותי, נחרדתי לשמוע יריות, רעש והמולה מסביבי.

למחרת בבוקר, בעוזבי את המחסן, נודע לי כי אנשי גסטאפו מהעיר השכנה ביאלה - פודלסקה, באו באותו ערב לבלות את הסילווסטר במזריץ'. תוך כדי הבילוי שלהם, הם הרגו חמישים ושניים איש מבני עירנו וגופותיהם היו מפוזרות ברחובות הגטו.

מאותו לילה, בכל שנה אני מדליקה נר זכרון לזכר חמישים ושניים מקדושינו, שנהרגו בליל הסילווסטר...

בתאריך 24.12.1942 הגיע למזריץ' נציג מחנה טרבניקי Trawniki איש ס.ס. בשם נרטשקו Narteszko שבידו פקודה להעביר את כל תעשיית הזיפים למחנה טרבניקי. הוא "הציע" לעובדים לעבור למחנה טרבניקי עם משפחותיהם כולל ילדיהם והבטיח שכל רע לא יאונה להם. כל שיהיה עליהם לעשות זה לעבוד ולתרום למאמץ המלחמתי של הרייך. הפעם התנהלות הנאצים הייתה שונה אבל מאד מתוחכמת, ללא הפעלת כח אלא בשכנוע. הם לא הכריחו אף אחד אלא הבטיחו להעמיד לרשות העובדים רכבת על מנת שאנשים יוכלו לקחת את מטלטליהם. אנשים רבים חששו ולא האמינו לגרמנים. אחרים ראו בהעברה זיק של תקווה, למרות שהעיר היתה לאחר ארבע אקציות והיה כבר ברור מה קורה בטרבלינקה ויתירה מזאת, מה שווה מילה של הנאצים.

הגטו היה כמרקחה כיוון שעובדי הזיפים היוו בסיס כלכלי לאוכלוסיית הגטו ורבים הישלו את עצמם שבזכות תעשיית הזיפים מובטח קיומו של הגטו. ההתלבטויות היו קשות אבל בסוף נפל הפור. 500 איש שחלקם פרוטקציונרים ואחרים שקנו את הזכות בכסף ובראשם אברהם פירמן תעשיין ידוע, יצאו בליווי של איש אחד ללוע ארי - מחנה טרבניקי. מה שאנשי מזריץ' לא ידעו שמחנה טרבניקי היה מחנה אימונים של אנשי ס.ס. אוקראינים הגרועים שברוצחי עמינו. מה התרחש בטרבניקי לא ידוע לנו כיוון שלא נותרו מקבוצה זו ניצולים. מה שכן ידוע לנו הוא שבקיץ 1943 הם הועברו למידנאק ובמבצע "חג הקציר" כולם נורו על ידי אנשי בטליון המילואים 101, אותם רוצחים שחיסלו את גטו מזריץ'.

הוועד של עמותת

התאחדות עולי מזריץ' בישראל

מתאבל על פטירת

רגינה גרינבאום מבית פינקלשטיין

נפטרה ביום 26.8.2006

ומביא תנחומיו למשפחה

הוועד של עמותת

התאחדות עולי מזריץ' בישראל

מתאבל על פטירת

פריידל אפשטיין מבית גולדפריד

נפטרה ביום 25.7.2006

ומביא תנחומיו למשפחה

להמצאת הרשע של הגרמנים לא היה גבול

מאיר לעוו - מורה להוראה במזריץ', באיימו, שאם הלה לא יתייצב, יירו ב-500 יהודי העיר.

נציגי הקהילה, שהגיעו לביתו של הרב לעוו ולא מצאוהו שם, כי התחבא בלול שבחצר, סיפרו לאשתו את שאמר ראש הס.ס. הרב לעוו, בשמעו את הדברים הללו, הגיח מהר ממקום מחבואו ואמר:

"אני הולך עמכם כי אני רוצה שחמש מאות יהודים ימותו חלילה בגיני".

בצאתם מן מהבית, העלה הרב מאיר לעוו בקשה בפני מלווי שישאטו את קצב הליכתם, כדי שיספיק לסיים אמירת ווידי. בהגיעם למטה הגיסטפו המקומי, הספיק הרב לעוו לעלות שתי מדרגות בלבד, קיבל שבץ לב, צנח ומת.

אנשי הס.ס. שלא יכלו לסלוח לו על שמנע מהם את האפשרות "לטפל" בו, ירו בגוויתו שהיתה מונחת על המדרגות, סתם-כך, שלושה כדורים.

(מתוך הספר של יחיאל גרנטשטיין "הגבורה האחרת" - היהודי הדתי במאבק גבורה ובמרי נגד גזרות הנאצים בשנות השואה. הוצאת מכון זכר נפתלי מרכז לחקר החסידות ומחשבת ישראל, מיסודו של הרה"ג אליהו חיים קרליבך שליט"א. ירושלים תשמ"ט - 1988, עמ' 408).

ביום ט"ו בחודש אלול תש"ב (28.8.1942) דרשו אנשי הס.ס. מראשי הקהילה בעיר מזריץ'-פודלסקי, שרב העיר, הרב פסח זלוור, יתייצב לפניהם. ההוראה נמסרה לרב, וזה מיהר למלא את הפקודה.

בהופיעו בפניהם, הפשיטו הקלגסים את הרב מבגדיו והוא נשאר עומד מולם עירום כביום היוולדו.

הם מדדו באופן מדויק את רוחב זקנו, וחילקוהו לשניים. את המחצית האחת הם תלשו קווצות-קווצות, ואת המחצית השניה השאירו בפניו. את המעשה הזה ביצעו ברחוב ליד גלגל הבאר בשמולביזנה. לאחר שסיימו לטפל בזקנו ציוו עליו להתפלש בתוך שלולית בוך. אחר כך ציוו על הרב לרדת מתחת לגלגל הבאר ופקדו על שני יהודים לסובב את הגלגל. הרב הוצף כולו במי-הבאר. הרשעים שעדיין לא באו על סיפוקם, ציוו עליו להתפלש שוב בתוך השלולית. בשוכבו כבר בתוכה, עלו הקלגסים במגפיהם על גופו של הרב וטלטלוהו.

אנשים שעמדו בקרבת מקום התחננו לפני הרוצחים שיירו ברבם, שקרביו כבר היו מחוץ לגופו.

הרשעים השיבו כי חבל להוציא כדור על יהודי. לבסוף "ריחמו" עליו וירו בו למוות.

למחרת היום ציווה ראש הס.ס. של מזריץ' על ראש הקהילה להביא אליו את עוזרו של הרב זלוור הי"ד - הרב

מתוך ספורה של אסתר בת אריה כתב וערך בנה אריה גלבוע בספרו "שבעת המדורים"

לידה במזריץ'

לגיטל שנאבקת מכאבים, לעלות לעלית הגג והכינה אותה ללידה.

הלידה נמשכה כשבכל הזמן הזה, גיטל לא הוציאה הגה מפיה, ובלעה את זעקותיה. בסופה של הלידה, נולדה תינוקת מתה בעוד המהומות בחוץ נמשכות, וברקע נשמעים קולות הירי וזעקות האומללים, ישבה גיטל וחיבקה את התינוקת המתה ונענעה אותה בזרועותיה כשהיא ממלמלת אליה דברי הרגעה כמו הייתה הלידה בחיים.

כשהחלה האקציה, אחותי ואימי היו יחדיו בדירה, וניסו להסתתר. הגרמנים עברו ממקום למקום, גרשו כל מי שמצאו בדרכם אל הכיכר שהיה קרוב לבית הכנסת הגדול. מכל בית שנכנסו אליו, סולקו היהודים.

כאשר לא היו מספיק זריזים לטעמם של הרוצחים, נורו במקום. תוך כדי האירוע, השפיעה הבהלה של גיטל על מצבה, והיא החלה לקבל צירי לידה. הלידה החלה מוקדם מהצפוי. אימי אמרה לה שאם יצאו במצב כזה, נחרץ גורלם למות וכי עדיף להן להישאר ולנסות להינצל. היא עזרה

בית קברות במזריץ' ומפגש עם היהודי היחידי בעיר

עלה על דעתנו שהם נרצחו בידי הנאצים שחדרו לביתם בלילה.

נחום קוגן הוריד את ראשו. דמעות זלגו מעיניו והוא סיפר: "אני מעולם לא הייתי חושב להתחתן איתה, אבל היא זו שהצילה את חיי. קיבלתי את שמה, הלכתי איתה לכנסייה, הייתי חייב לעשות את זה..."

לשאלה "מתי חזר להתפלל בבית הכנסת" ענה שבשנת 1979 הגיע ללובלין אולם קבלת הפנים של היהודים במקום היתה מאד מסוייגת - "אני מבין אותם, הרי אני משומד..."

"ואיך חיך עכשיו?" שאלנו והלה השיב: "הם כבר התרגלו אלי אבל אני לא שכחתי דבר. לעולם לא ניתן יהיה לשכוח את העבר. זה לא כמו דשא, שאפשר לעקור עם השורשים. עם מה שנולדת, לא ניתן לעקור"

חברי החלוצ הצעיר בורוכבסקי יעקב ופרומן שמואל על הגשר.
1938.

תורגם מאנגלית לאידיש ע"י נחום גוטמן ניו-יורק
תורגם מידידיש לעברית ע"י א. גפני

העיתון National Geographic שלח עיתונאית מלגהזטה ניזביסטבסקה עם צלם טומש טומשבסקי לביקור בפולין. בין המקומות שביקרו היתה גם מזריץ' ושם הם פגשו את היהודי היחיד שנותר בעיר, ששמו הקודם היה נחום קוגן אולם עכשין הוא נקרא אנסטזין דומנסקי.

בית הקברות נראה טוב מבחוץ עם גדר גבוהה מלבנים שהרוסה רק במספר מועט של מקומות. השומר במקום סיפר לנו שהגיע למזריץ' בשנת 1945 ומצא את בית הקברות הרוס לאחר שהגרמנים בזמן המלחמה עקרו את המצבות לבנין כבישים. בית הקברות הוא מהמאה ה-18 והמצבות הבודדות שנשארו מצביעות על יופיו שאבד.

לשאלתנו, כמה יהודים נשארו וחזרו לעיר, השיב: "אני לא יודע כמה נשארו בחיים. אני יודע שמעטים מאד חזרו למזריץ', אולי עשרה". האם חיים כיום יהודים בעיר? שאלנו. תשובתו היתה: "כיום אין יותר יהודים בעיר. היהודי אחרון נפטר לפני חמש שנים" והוא הצביע על קברו.

העיתונאים לא וויתרו, וטענו בפניו שידוע להם על יהודי אחד בעיר הביעו את רצונם לדבר איתו. הוא התעקש על כך שלא ידוע לו על כך דבר. הם המשיכו ואמרו שליהודי יש אישה פולניה והוא החליף את שמו.

"זה סיפור אחר" - הוא השיב, "מדובר באנסטזין דומנסקי - אני מכיר אותו. הוא גר ברחוב פולנה 37 אבל הוא יהודי ולא יהודי". בלובלין ספרו עליו שהוא התנצר אך נמנעו מלתת לנו את כתובתו.

שעה לאחר מכן פגשנו את אנסטזין דומנסקי בשדה. הוא פרס מעיל בין העשבים הגבוהים ואמר: "כאן אנחנו יכולים לדבר מלב ללב". הוא התפלל שלא קיבלנו את כתובתו בלובלין, וציינו בפניו שלא נתנו כי לא רצו להכאיב לו. "אני יודע - הם מתביישים איתי" השיב ופרץ בבכי.

"בשנת 1946 קרה משהו שמשך אותי להחליף את שמי. הם הרגו את השכנים שלי... זוג צעיר, בתקופת פריחתם. שרה, היתה בגילכם, היא נפטרה בידים שלי... אני הוא נחום קוגן" אמר ופרץ בבכי.

"האם לא ראיתם את המצבות שלהם בבית הקברות?" ואכן נזכרנו בשתי מצבות בכניסה לבית הקברות ולא

חורבן מזריץ'

בערל מאנפערל - חרוזי
תורגם מידיש ע"י גפני אברהם

חולים. בית החולים היהודי הוחרם מזמן וכל החולים שהיו
בו נורו במיטותיהם.

המשטרה היהודית עברה מבית לבית והשוטרים אמרו
לכולם ללכת לכיכר השוק, אחרת יירו בהם.
אנחנו רצנו. כל העיר רצה. בדרך התגלגלו הרבה גויות.
דרכנו עליהם ורצנו הלאה.

הכיכר כמעט מלאה באנשים. ישבנו על האדמה. היינו
מוקפים על ידי הרבה מאד גרמנים, אוקראינים, ליטאים
והמשטרה הפולנית. הנאצים השתוללו, הרביצו וירו ללא
הפסק. הצעקות של הפצועים והמוכים התערבבו עם צחוקם
הפראי של הרוצחים. זרימת האנשים המשיכה וכיכר השוק
בקושי קלטת את כל המגורשים. החום והסרחון היו בלתי
נסבלים ובכי הילדים קרע את הלב.

הם התחילו לשחרר את עובדי הזיפים אשר עבדו עבור
הוורמכט שנמצאו ב-7 מקומות שונים של העיר.

כל עובדי הזיפים קיבלו "מכתבי ברזל" שבמקרה של
גירוש הם ומשפחותיהם לא יגורשו.

אבל הם רימו אותנו וצחקו מאיתנו. הגברים צוו
להסתדר בחמישיות וספרו אותנו לא בצורה רגילה אלא
עם מקלות גומי. חמש מכות על הראש היתה שורה. הנשים
והילדים נשלחו עם כל יתר יהודי העיר לתחנת הרכבת
בדרכם האחרונה לטרבלינקה.

וועווע ווייסלאז התקרב לחמישיות על מנת להיכנס
לשורה. הוא החזיק בידי ילדה קטנה שלו ואיש ס.ס. לא
הירשה לה להצטרף לעובדי הזיפים. הס.ס. צעק עליו:
"זרוק את הכלב ואז אתן לך להיכנס לשורה." וועווע ענה
לו שהוא הולך רק עם אישתו והילדה. הגרמני משך את
רגלה של הילדה הוציא אותה בכוח מידי וניתן את ראשה
על הכביש. בזרקו את גופתה, מוחה של הילדה התפזר לכל
הכוונים והרוצח צעק: "נו עכשיו כבר תלך לעבודה."

"לא" - ענה לו וועווע, "עכשיו בטח לא אלך" והצטרף
לאשתו בדרך לטרבלינקה.

ב-26 באוגוסט 1942 לפנות ערב, לאחר יומיים של
רצח, אונס ושוד התחילו לנקות את הרחובות והבתים מ-
960 הנרצחים. כשנכנסו לביתו של לייזער קאטשער ז"ל,
עובד זיפים זקן, נתגלתה התמונה הבאה:
במיטה שכבה אשתו ירויה והוא לידה כשראשו עטוף
בטלית וללא רוח חיים.

*

התנגדות: המושג התנגדות כולל בין היתר הפגנות
שקטות או סוערות של הרבה מאד אנשים ברחובות, או
מלחמה עם נשק ביד.

אני רוצה לספר לכם על סוג אחר של התנגדות
- התנגדות פסיבית של אנשים מושפלים ומדוכאים בגטו
מזריץ' לפני שהושמדו. כמי ששרד את הכיבוש הנאצי, עמד
לבדו על פי התהום וראה איך כולם בבת-אחת נבלעו חיים,
רק הוא יכול אולי להעריך את גודל ההתנגדות השקטה
לפני המוות.

אני אחפור עם ציפורני בליבי ואכתוב בדם על מספר
אירועים כאלה.

בתחילת 1941, הגרמנים מתחילים לאט להגשים את
תוכניתם המפלצתית להשמדת היהודים. מבול של הוראות,
כל אחד פראי יותר מהשני מוטח על הציבור.

ליהודים אסור לקנות בשוק אצל הכפריים לפני השעה
12, ליהודים אסור לנסוע ברכבת, ליהודים אסור לנסוע
בכרכרה או עגלה בעיר, ליהודים אסור לעבור ממקום
למקום ואסור לבקר בכפרים שמסביב לעיר. באותו יום
הרוצחים מסיירים בכל הדרכים ובכבישים מסביב לעיר
וזורעים מוות על ימין ועל שמאל. לאחר מכן הודנראט
מצווה לאסוף את הגויות ולהביא אותם לקבורה בבית
הקברות היהודי.

מוקדם בבוקר בקצה העיר, על הכביש לביאלה, נמצא
הקורבן הראשון - ילדה קטנה, אשר חזרה מהכפר לביתה.
הילדה שכבה ירויה, קפואה, פניה מופנים לאדמה. בידיה
המאובנות היא אחזה חזק ביד אחת בבקבוק חלב ובידה
השנייה תיק עם כמה תפוחי אדמה. את אלה ניסתה להסתיר
מתחת לשמלתה וגופה הקטן.

*

האקציה הראשונה 25.8.1942: ערב לפני, הלב דפק
משמועות רעות שהתפשטו בעיר. אמרו שלתחנת הרכבת
הגיעו הרבה גרמנים, אוקראינים וליטאים במטרה לגרש
את היהודים מהעיר. אף לא אחד ישן באותו הלילה וכולם
ישבו על החבילות וחיכו. מוקדם בבוקר התחילו יריות
וצעקות "יודן ראוס".

זה התחיל בבית ספר העממי היהודי אשר שימש כבית

התחלנו להתכונן לעזיבת המסתור. החלפנו את הבגדים המרופטים כדי שנמות בבגדים נקיים. איתנו במסתור היה ילד בן 6. סיפרנו לו מה קורה, ושאונו נאלצים לעזוב את המקום ולצאת לרחוב, שם בודאי החיות מיד יטרפו אותנו. הילד פרץ בבכי וביקש מאימו: אמי היקרה אני לא אצא אליהם.. תחנקי אותי עם הידיים שלך... את הרי אמי... למה שתפקירי אותי לכלבים האלה שהם ימיתו אותי... יותר טוב שאת בעצמך תחנקי אותי. הילד לקח את ידי וכרך אותם מסביב לצווארו.

כן, כך דברו ילדים בגטו מזריץ'...

*

ברל מנפרל היה המנהיג הציוני של יהודי מזריץ'. האיש היה כמגדלור בים סוער בתקופת מלחמת העולם השנייה במזריץ'. הוא לא התכופף, לא הלך להיות איש יודנראט או איש משטרה יהודית למרות שהדבר הבטיח הקלות לו ולמשפחתו. למרות האפשרויות המוגבלות שעמדו לרשותו הוא עסק בתקופה השואה בנתינה, במתן עזרה ועצה. לצערנו, כל החומר שכתב עלה באש בשרפה שהיתה בביתו לאחר מותו וזה החומר היחיד הלא מושלם שמצאתי. א. גפני

כנראה זה היה באביב 1944. מזמן איבדנו את חשבון הזמן. ישבנו במסתור אחרי קיר כפול בצפיפות נוראית, בחושך, בכפור, עטופים בסמרטוטים, רעבים כל הזמן ומנותקים מהעולם החיצון. התגלגלנו כמו נחשים על האדמה. בראשי ניקרה מחשבה שאולי בשביל "קצת" חיים שנותרו לנו, בזמן שבמזריץ' אין זכר ליהודים וכך גם בכל פולין - אולי כל המאמץ לא כדאי. אולם הרצון לחיים הוא חזק והתקווה שאולי נצליח לשרוד ולספר מדרבנת אותנו להמשיך.

מזה מספר ימים הרגשנו ושמענו דרך הקירות שבחוץ התנועה מוגברת, ובעיר מתרחשים אירועים חדשים. באמצע הלילה "הפולנייה הטובה" שלנו ספרה, שלעיר הגיעו הרבה יחידות של צבא ומשטרה על מנת להילחם בפרטיזנים הנמצאים ביערות שמסביב לעיר. מצד אחד הידיעה הזאת עודדה אותנו מאד אולם היא גם סיפרה שהגרמנים מחרימים הרבה דירות של הפולנים. עבורנו זה היה פסק דין מוות במידה ויחרימו את הבית בו הסתתרנו. למחרת שמענו רעש. הדלת לחדר שגבל עם המסתור שלנו נפתחה ושמענו קול ברור: יא, אנחנו לוקחים את החדר הזה. זיעה קרה עטפה אותנו. הגיע הסוף שלנו. לשוא היה סיבלנו הממושך. החלטנו לעזוב את המקום ולצאת לרחוב.

בבניית הארץ

יואל רפל ב"מעריב", 29.8.96

בעיבורה של תל-אביב, בין רחובות הנושאים שמות אישים, "תקוע" רחוב הפרדס. מה הוא עושה כאן? חום קיץ של שנת 1883 היה צורב וקשה. האקלים היבש, המנהגים הזרים, השפה הערבית ששלטה בקרב התושבים והסכנות המרובות שריחפו על הדרכים - כל אלה לא הרתיעו את שני היהודים מהעיר מזריטש, ר' לייב רובין, מאגודת "חובבי ציון" בעירו, ור' דב דוד פלמן, סוחר העורות עשיר, לתור את הארץ במטרה למצוא בה אחוזה. רובין רכש את אדמות יסוד המעלה עבור בני עיירתו, ואילו פלמן רכש אדמות למשקו הפרטי בכפר ערבי סומייל שבצפון תל-אביב, מרחק שעתיים הליכה מיפו. "אין טוב - כתב פלמן - מלתקוע יתד חדשה ולהיות סולל דרך...". משנמצאו בידו 40 דונם אדמה, בית ובאר, מיהר פלמן לחזור לעיירתו כדי להביא את בני משפחתו: רעייתו, שבעת ילדיו ואמו.

המשפחה עלתה לארץ ב-1884. כדי לקיים את עצמם גידלו

תחילה ירקות לצרכי הבית ולמכירה, אך חלומם היה לגדל פירות-הדר. למדה המשפחה את סודות גידול ההדרים. אך פלמן לא היה רגיל לאקלים הישראלי הוא נפגע ממכת-שמש, ומת בעבודת אדמת הארץ שכה השתוקק לחיות ממנה. בכפר סומייל נוטרו האלמנה איטה ושבעת הילדים היתומים.

מות אבי המשפחה לא ריפה את ידי האלמנה וחמותה, שהחליטו לדבוק בנחלתם. עמידתה האמיצה של האלמנה בעמל מפרך מול מתנכלים שונים ובהתגוננות מפגעי טבע - עוררו את הערצה שכניה הערבים. נסיונם של בדווים לפרוץ לאחוזה פלמן נהדף על ידי השכנים הערבים!

ארבע שנים קשות עברו על המשפחה, ובשנת 1888 הוחל ביצוא תפוזים מפרדס פלמן שכונה "גינת דוד". על תיבות התפוזים הטבעו האותיות שהפכו לימים לסמל מסחרי - ג.ד.

על אדמת הפרדס הוקמו, לימים, בתי תל-אביב שבאזור ארלוזורוב, שדרות בן-גוריון, רח' דיונוגוף ורח' אבן גבירול. רח' הפרדס שבצפון העיר בא לציין את אותו הפרדס.

במחקרו המונומנטלי על מדיניות הכיבוש הגרמנית בביילורוסיה, כריסטיאן גרלך מציג תיאור עכור של פושע זוטרי שהיה כנראה נאצי מושבע. במכתביו לאשתו תיאיר איש המשטרה ולטר מטנר Mattner מווינה את הרצח ההמוני שהתחולל במוגילוב בתחילת אוקטובר 1941.

על חלקו הישיר ברצח הוא כותב: "כשהגיעה המשאית הראשונה עם הקורבנות, היד שלי רעדה לי מעט, אבל מתרגלים. כשהגיעה המשאית העשירית כבר כיוונתי בשלווה גדולה יותר ויריתי בביטחון בנשים, בילדים ובתינוקות הרבים, מתוך ידיעה שהאספסוף הזה היה עושה אותו דבר, אם לא משהו גרוע פי עשרה לשני התינוקות שלנו. המוות שהענקנו להם היה מוות נחמד ומהיר בהשוואה לעינויים ולגיהנום שעברו אלפים על גבי אלפים במרתפי הגפא". תינוקות עפו בקשת רחבה, ואנחנו ירינו בהם כשעוד היו באוויר, לפני שנפלו לבור ולמים וכל זאת, רק כדי להיפטר מהחלאת הזאת שגררה את כל אירופה למלחמה וממשיכה להסית באמריקה. אני כבר מצפה לכך, שאחרי שנחזור הביתה, יגיע תורם של היהודים שלנו. האמת היא שאסור לי לספר לך הכל".

מכתב מאת ולטר מטנר שנכתב ב-10 באוקטובר 1941 מתוך גרלך (Gerlach Kalkulierte Morde) המצטט רשימה של מקורות שערך טוביה פרידמן, וטוען כי מטנר נמנה בשלב מאוחר יותר עם הסגל של משרד מפקד הס"ס והמשטרה במוגילוב. ההליכים המשפטיים שהתנהלו נגד מטנר בווינה ב-1947 ו-1964 הסתיימו בלא כתב אישום.

חברי החלוצ הצעיר
1936

מכתב שנכתב בטרנופול, על ידי חייל גרמני, בתחילת יולי 1941 הוא אחת הדוגמאות לשנאה עיוורת כלפי היהודים מבלי לנסות להסתיר את הפשעים אלא להפך. הכותב סיפר על הגופות המושחתות שהותירו אחריהם הסובייטים הנסוגים בבית המשפט העירוני ולא ברר מילים בתיאור של מה שקרה לאחר מכן:

"הנקמה לא איתרה לבוא. אתמול היינו אנחנו (חיילי הורמכט) והס"ס רחומים, שכן, כל יהודי שמצאנו נורה מיד. היום השתנו הדברים, כי שוב מצאנו 60 גופות מושחתות של חברינו. עכשיו היהודים חייבים לשאת את המתים מהמרתף ולהניח אותם בצורה נאה, ואז מראים להם את מעשי הזוועה. אחרי שראו את הקורבנות, הורגים אותם באלות ובאתי חפירה.

עד כה שלחנו אל העולם הבא בערך 1.000 יהודים, אבל זה כאין וכאפס בהשוואה למה שהם עשו. האוקראינים אומרים שהיהודים מחזיקים בכל עמדות ההנהגה ועורכים עם הסובייטים חגיגות של ממש בזמן שהם מוציאים להורג גרמנים ואוקראינים. אני מבקש מכם, הורי היקרים, להפיץ את הדברים האלה. ואבא, תפיץ את הדברים בסניף המקומי של המפלגה הנאצית. אם יהיו למישהו ספקות, נספק צילומים, ואז הספקות יעלמו".

הרבה ברכות, בנכם פרנצל

מתוך The German Army and Genocide

אנחנו והפולנים

א. גפני

הפולנים היו הגרמנים.

הרצח השיטתי של יהודי פולין אף שתוכנן ובוצע בידי הנאצים, התרחש לעיני הציבור הפולני, שרובו הגדול היפנה עורף לזעקת הנרצחים.

לזכות הפולנים יש לומר שהעם כולו סירב כאיש אחד לשתף פעולה עם הנאצים בכל צורה שהיא. אולם מכת ה"שמאלצוביציס" - סחטנים ומסגירי היהודים, שאיימה על כל יהודי שביקש מסתור ביער או בקרב הפולנים, הייתה אחד הביטויים הארורים שלה. מלשינים ומסגירים היו ברוב ארצות הכיבוש הנאצי, אך רק בפולין הפכו כנופיות בריונים את צייד היהודים ל"מקצוע" ולפרנסה.

גם במזריץ' פעלו כנופיות שחיפשו ללא הפסק יהודים מוסתרים בגטו וכל מי שנתפס הובא מיד למשטרה הפולנית (שהתמקמה בבית של משפחת טיש, רח' קושצ'לנה פינת רח' ורשווסקה) ושם נורה.

זוועות הכיבוש הנאצי היו גם מנת חלקם של הפולנים, אבל לא של כל הפולנים. חלק גדול מהם התעשר והטיב את מצבו הכלכלי על חשבון היהודים. היהודים היו 10% מאוכלוסיית פולין. בערים - כ-30%, במזריץ' 90% ורכושם שנצבר במשך 500 שנה היה רב. הגרמנים אמנם החרימו וגנבו הרבה מהרכוש היהודי אבל רובו נשאר בידי הפולנים.

הרעיון שבפולין מצויים יותר מדי יהודים ויש להיפטר מהם, מכולם או מרובם, בדרך של עזיבה והגירה, איחד את רוב הזרמים הפוליטיים במחצית השנייה של שנות השלושים. כאשר קוראים את אשר כתבו על היהודים ועל רכושם לפני המלחמה, מגלים כמה שנאה החברה הפולנית את היהודים. לא פלא שכבר בימים הראשונים של הכיבוש, הם השתלטו על הרכוש היהודי למרות שהאויב האמיתי של

"למען ידעו דור אחרון, בנים יולדו יקומו ויספרו לבניהם..."

תהילים ע"ח

מיטל שגב-קריסה (נכדתה של יפה ארליג)

נוכחותם של בני הקהילה, שאינם בקו הבריאות עוד, אשר הכבירו במאמצייהם להשתתף ולפגוש חברים מן העבר. חשיבותה של יוזמה מסוג זה לא ייאמד במילים. עבורי, חשיבות הדבר התבטאה בהזדמנות ללמוד עוד מפי סבתי ואימי, מפי ההדרכה המקצועית והמרתקת היחס האיתי והסבלני של המדריך, והמיצגים רבי הרושם של המוזיאון. את החוויה שחוויתי כאן היתי מעוניינת להשלים באמצעות מסע למחנות ולעיירות בפולין.

אני רואה בזאת שליחות, להעביר את המסר ואת העניין לבני דורי.

סבי ז"ל, אלטר, נפטר ב-1974 בגיל 48, בשנה בה נישאה אימי. משכך, מעולם לא היתה לי ההזדמנות לשמוע ממקור ראשון אודות החיים טרם פרוץ המלחמה והקהילה הענפה ממנה היה חלק. סיפורים אודות אותם יהודים, שמעתי מפיהן של סבתי ואימי, אשר פתחו עבורי פרוודור המוביל אל עברי ושורשי, באמצעותם.

כאשר סיפרה לי סבתי, על המפגש המתקרב של יוצאי מזריץ' ביד-ושם, היה זה אך טבעי עבורי, לבקש ולהצטרף אליה. נושא המפגש היה איחוד יוצאי מזריץ' לדורותיהם ואכן אליו הגענו 3 דורות ממשפחתי: סבתי, אימי ואנוכי. אחד הרשמים החזקים ביותר שהותיר עלי הכנס, היה

יהודים ופולנים - האמת והשקר

א. גפני

להלן תאור המקרים:

(1) פולני שהיה קצין בצבא הפולני המפורק גורש ממערב פולין למזריץ' והציל את ברוך ברמן ויוסף קורנבלום ללא תמורה כספית.
(2) עוזרת בית שעבדה שנים רבות במשפחת רייכמן, גידלה את ילדיהם והצילה שניים מהם ללא תמורה כספית.
(3) הצלת משפחת ברל מנפרל אלא שכאן, הכסף היה הגורם המכריע.

אין אנו יכולים לבוא בטענות לפולנים כי פעולות ההצלה סיכנו אותם, אבל אנו יכולים לבוא בטענות לפולנים אשר הבטיחו להסתיר יהודים ולאחר מכן שדדו וגירשו אותם - במקרה הטוב או הרגו אותם במרבית המקרים. עשרות רבות של משפחות עזבו את גטו מזריץ' בין ולאחר האקציות, אולם ידוע לנו על עוד שני מקרים של הצלה בכפרים בקרבת העיר בלבד. אותם מאות מיהודי מזריץ' שנאבקו על מנת להציל את משפחותיהם, לא נהרגו בטרבלינקה אלא על ידי "השכנים" או שנמסרו על ידם לנאצים.

התשעה שניצלו (הצגת "מזריץ'") במסגרת ברינק, שרדו למרות הפולנים. למזלם, אף פולני לא ידע על קיומם ומיקומם וזה הציל את חייהם.

ממקורות פולנים עולה שהם הצילו אלפי יהודים. ממקורות יהודים עולה שמדובר ביהודים מעטים יחסית לגודל אוכלוסיית יהודי בפולין. ממשלת פולין מנסה להוכיח כי מספר חסידי אומות העולם הפולנים הגיע ל-70.000 אלה, בעוד שישראל מכירה רק בכ-6.000 מהם. המספר של הממשלה הפולנית מוגזם לכל הדעות.

אין אנו יכולים לדעת היום כמה יהודים באמת ניצלו על ידי פולנים אבל התוצאות העגומות מדברות בעד עצמן. אין אנו יכולים לדעת היום כמה נהרגו ונשדדו על ידי "מציליהם" כביכול, על ידי קבוצות "שמאלצוביצים" (סחטנים ומסגירי היהודים) והמחתרת הפולנית A.K., אבל גם במקרה הזה התוצאות מדברות בעד עצמן. האירועים במזריץ' יכולים לשמש כמיקרוקוסמוס של פולין כולה ושל התנהגות הפולנים בזמן הכיבוש הנאצי. בעיר מזריץ', היחסים בין הפולנים והיהודים לפני המלחמה היו טובים עד טובים מאד. למרות שמשפחות רבות היו ביחסי ידידות ומסחר שנמשכו שנים רבות לא ידוע על יותר משלושה מקרי הצלה בעיר, אחוז אפסי לכל הדעות.

תמונה במזריץ' בזמן המלחמה
חתונה של הזוג לייבל גולדמן
ואסתר כץ
בתמונה בין הימני: הרשל גול-
דמן, דינה למברט, חמה גורמן,
רבקה צוקרמן, דקלה וינסופל,
איטה ויינברג

זכרונות אנטישמיים מלפני המלחמה, מאי 1991

נתן (נוסקע) דאנגוט

תורגם מיידיש ע"י א. גפני

ולכך הצטרפה גם העיתונות. "הצטיין" במיוחד העיתון של הכנסיה "מאלי דזשענניק".

למזלי, בסיום לימודי נפל בגורלי להרצות על נושא השחיטה והדבר נתן לי אפשרות לבקר את החוק. כל המורים והתלמידים הפולנים תמכו בחוק בעוד אנו היהודים התנגדנו. מסיבה זו כמעט סולקתי מבית הספר ורק בזכות מנהל בית הספר סטניסלב גרוצינסקי, שהיה ליברל גדול, נשארתי והצלחתי לסיימו.

בשנת 1937 התייצבתי בלשכת הגיוס לצבא הפולני. קצין פולני הסתכל ארוכות בתעודת הבגרות שלי הוא סובב את ראשו ואמר: אתה יכול להיות כבר פרזידנט בתל-אביב... "למה לא בפולין?!" היתממתי אך תשובתי זו סתמה את פיו.

אין ספק, שהאנטישמיות בפולין היום, כשהיא ריקה מיהודים, שואבת את שנאתה משורשים שנזרעו במשך מאות שנים והדור שלנו הוא זה שהרגיש את נחת זרועה בין שתי מלחמות העולם.

בקוראי עכשיו על האנטישמיות בפולין אני נזכר באירועים אנטישמיים במזריץ' לפני מלחמת העולם השנייה.

בבית ספר למסחר בו למדתי במזריץ', היתה לי הזדמנות להכיר מקרוב את הנוער הפולני, ביחוד בשנת 1936 כשהתחילה תעמולה ארסית נגד התושבים היהודים. היתה זו שנת הלימודים האחרונה שלי ושל שלושת חברי בבית הספר למסחר שהיה מפורסם ברמתו הגבוהה. היינו ארבעה חברים יהודים בכיתה: מענדל בראד ז"ל יודקע באראוויק ז"ל ודוד הלבורט ז"ל וכולנו יחד עמדנו נגד ההתקפות האנטישמיות של חברינו הפולנים.

באותה תקופה, גב' פריסטר הציעה בסיים (הכנסת) הפולני חוק לאסור על שחיטה יהודית - מטעמים הומניטריים. הדיונים בסיים על החוק גרמו לגלי אנטישמיות מצד כל האוכלוסייה הפולנית ברחבי פולין

לזכרו של משה גדלהו סאיעטע תורגם מאידיש ע"י א. גפני

יוזמתו הגדולה ביותר היתה הקמת בית חולים יהודי בעיר וצידו במיכשור ובציד המודרני ביותר לאותה תקופה.

הוא דאג לעניי העיר, ליתומים ולחולים. תרם הרבה מכיסו הפרטי ואסף תרומות מאנשי מזריץ' בכל רחבי ארה"ב שאיפשרו להקים במזריץ' הרבה מפעלים פילנתרופים.

*

מאז שחר ילדותי שמעתי את השם סאיעטע. לשם הזה היה במזריץ' כח מאגי ובבואו העירה כולם רצו להיות במחיצתו. הוא היה עוזר לעניי העיר והם תמיד מצאו אצלו אוזן קשבת. לצערנו לא נשמרו פרטים על פעולותיו הרבות לפני מלחמת העולם השנייה ולאחריה, אולם חשוב שהדורות הבאים ידעו על האיש הנפלא הזה.

א. גפני

היה לו שם משונה סאיעטע. הוא נולד בחלק העני של מזריץ', הוא לא למד אלא עבד כעוזר עגלון בכרכרות (דורושקה) שהיו מובילות נוסעים לתחנת הרכבת וממנה. בצעירותו עזב לארה"ב ושם התעשר. לאחר מלחמת העולם הראשונה הוא ואשתו באו לבקר בעיר הולדתו. הדבר הראשון שעשה היה להחליף את גלגלי כל הכרכרות שהיו שיכות ליהודים לגלגלי גומי, על חשבוננו הפרטי. הדבר שיפר במידה רבה את מצבם הכלכלי של המובילים היהודים והכניס מודרניזציה לעיר. הדבר החשוב הנוסף שעשה היה הקמת בית יתומים יהודי במזריץ'. מאוחר יותר הוא עזר בהעברת 200 יתומים לקנדה ובכך הציל אותם, כאילו הרגיש מה נושא העתיד בחובו. בביקוריו הרבים לאחר מכן, הוא הקים קופת הלוואות לנצרכים, שלא למטרות רווח, ושיפץ את בית הזקנים בעיר. אבל

זכרונות מגלות ברוסיה - בגומל

אברהם בלושטיין
תורגם מידיש ע"י א. גפני

הילדים למדו בבתי ספר יהודים שמספרם בסביבה היה רב לנוכח ריכוז גדול של יהודים באזור. עיר הבירה של האזור, מינסק, היתה מרכז לתרבות יהודית. בה התרכזה האליטה היהודית שכללה שחקנים וסופרים, ובה הוקמה גם האוניברסיטה לתרבות יהודית.

בין הסופרים היה גם בן-דודי. לאחר שסיים בהצטיינות את לימודיו, הוא נשלח לאוניברסיטת של מוסקבה. זה קרה בשנות השלושים. גן העדן הפך לגיהנום. היו אלה שנים של רעב, טרור ומשפטים של מנהיגי המהפכה. בשנת 1937 בן דודי סיים בהצטיינות את אוניברסיטת מוסקבה. הוא היה גאון במתמטיקה.

לפי החוקים הסובייטים, כל סטודנט היה חייב לאחר גמר לימודיו לשרת שנתיים כמורה בחלקים נידחים של ברית המועצות. הוא בחר בבירא-בידזשאן בגלל קירבתה לתרבות היהודית.

בשנת 1939 כשהגענו להוריו בגומל, הוא חזר מבירא-בידזשאן. מספר ימים לפני חזרתו, קיבלתי ממכרים, תושבי המקום, שלא פחדו לדבר, מושג על המצב הטרגי השורר במקום. השלום עליכם שלו כשהגענו לשם היה בערך כך: "משוגעים, מה עשיתם, האם באמת לא ידעתם שפה זה הגיהנום של העולם? האם לא התקבלו אצלכם ידיעות על מה שמתרחש פה?" הוא הצטער שנפלנו למלכודת.

במשך ארבעה חדשים הכרתי את החיים בברית המועצות. בן דודי שהיה בגילי היה בשבילי מקור אמין ביותר למידע. למעשה לא הצטרכתי לשאול דבר. הוא דיבר כמעין נובע. פתיחת הלב היתה טובה גם עבורו. גם במשפחה לא היה בטוח לספר, אבל אני הייתי אוביקט נאמן. הוא סיפר על השתלשלות הרוע ועל ההתדרדרות במצב במשך 10 שנים.

זה התחיל עם האכרים. סטלין ציווה להקים קולחוזים, והדבר גרם להתנגדות ואי שקט שעברו גם לערים. בזמן שדיברנו, אמו הזקנה והשבורה ביקשה מאיתנו להפסיק לדבר. היא הסתכלה על תמונתו של סטלין שהיתה תלויה על הקיר ואמרה: "הוא שומע..."

*

בסוף 1939, כשהגענו לרוסיה, המצב התייצב במעט, הורגשה הקלה והמאסרים ההמונים נפסקו זמנית. הם התירו לברר מה עלה בגורלם של אנשים שנאסרו במשך שנים. היו אסירים שהצליחו לשרוד וחזרו.

הקרובים בגומל קבלו אותנו בזרועות פתוחות. מתוך שלושה חדרים, אחד הם העמידו לרשותנו. אם ניקח בחשבון את המצב הכללי בברית המועצות באותו זמן, לא יכולנו לחלום על דבר יותר טוב. בהשוואה לשהייה הקצרה בקולחוז בו היינו קודם לכן, ושם הכרנו את החיים הקשים בברית המועצות, היינו עכשיו בגן עדן. לגומל הגענו בסוף נובמבר 1939. הקור בחוץ היה מינוס 40 מעלות. היו לנו שמיכות פוך שחיממו אותנו אבל לא את נפשנו. בפחד ורעדה שמענו את קורות משפחתנו שהיתה בין "המאושרות" - רק אחד גורה ועוד שניים נאסרו.

האסון של המשפחה החל כבר בשנת 1915, כשראש המשפחה היה ברוסיה ואשתו וחמשת ילדיו נשארו במזריץ'. במשך 10 שנים חיה המשפחה בתנאים של רעב וקור, כשכל העול לכלכלת המשפחה נפל על אשתו החולה, אשר עבדה במפעל זיפים מבוקר עד ליל, עבודה קשה מנשוא גם לאנשים בריאים.

בשנה 1925 שונתה המדיניות הכלכלית על ידי לנין וניתן היה ליצור קשר יותר ליברלי עם חו"ל. דבר זה איפשר לאשתו ולחמשת ילדיהם להגיע לגומל ולהתחבר עם אביהם. כפי שהם סיפרו, השנים הללו, בברית המועצות היו הטובות ביותר אבל הקצרות בחייהם.

בתחילת המהפכה היה כאוס מוחלט. הכלכלה התמוטטה והמלחמה בין "הלבנים" ו"האדומים" באזורים שונים של רוסיה הרסה כל חלקה טובה. אט-אט הסובייטים הצליחו להשתלט על רוב השטחים, ובכך אפשרו לאוכלוסיה העייפה לנחות. הצעד החיובי הראשון היה לחלק את האדמה לאכרים, צעד שהתקבל על ידיהם בברכה. בארץ הענקית הזו האכרים הוו באותו זמן 80% מהאוכלוסייה אך האדמות היו שייכות לקבוצה קטנה של עשירים ולרוב האכרים לא היתה אדמה. האכרים ומשפחותיהם עבדו בפרך מבוקר עד ליל, וחלמו על חלקת אדמה משלהם.

כשחלומם התגשם, והם קבלו חלקות אדמה, השווקים התמלאו במצרכים, והארץ החלה לפרוח.

בשנת 1925 כשקרובי הגיעו לרוסיה הם נפלו לתוך גן עדן. האב עבד במקצועו, והרוויח מספיק כדי לכלכל את משפחתו ולחסוך לבניית דירה בת שלושה חדרים.

מתוך שלוש הבנות נשאר רק הנכד בוריס.

*

את אברהם בלושטיין ז"ל הכרתי, אבל לא הכרות אישית קרובה ועל זה אני מצר. רק עכשיו, לאחר קריאת ספרו שנכתב באידיש "אידעאל און ווירקלעכקייט" "אידאה ומציאות" שפורסם בשנת 1993 הבנתי את גודל אישיותו. האיש שחונך בקן של "שומר הצעיר" במזריץ' נהפך לאחר זמן מה לקומוניסט אדוק והצליח לסחוב איתו כמעט את כל הקן למפלגתו החדשה. היו אלה שנים לפני מלחמת העולם השנייה כשסטלין חיסל את כל ההנהגה, אולם הדבר לא הרתיע את הקומוניסטים במזריץ' ובראשם אברהם בלושטיין. בתקופה הזו, המפלגה הקומוניסטית היתה חצי לגאלית וחבריה נרדפו על ידי השלטונות הפולנים. אולם הדבר רק הגביר ודירבן את הקומוניסטים היהודים, במיוחד את אלו שראו במפלגה מקלט מהאנטישמיות.

באוקטובר 39, בימים הקצרים של שהיית הצבא האדום במזריץ', אברהם בלושטיין קיבל את תפקיד ראש העיר והוא היה היהודי הראשון ששימש כראש עיר. הקומוניסטים צהלו והשתלטו על העיר מבלי לחשוב על ההשלכות העתידיות לגורל יהודי העיר, ועל יחס הפולנים אליהם. החגיגה נמשכה זמן קצר מאוד. הקומוניסטים, יחד עם יהודים רבים, עזבו ועברו "לגן העדן" של ברית המועצות. בדיעבד, המעבר הציל את חייהם של רבים אבל גם גרם לאכזבה מגן העדן הקומוניסטי.

מכל היהודים הקומוניסטים ממזריץ' אשר לאחר המהפכה ובשנות השלושים עברו לברית המועצות כמעט ולא נשאר זכר. כמעט כולם נאסרו ונשפטו. אחדים הוצאו להורג ורובם נשלחו למחנות עבודה בסיביר לשנים רבות. רבים מהם לא חזרו משם.

א. גפני

הוועד של

עמותת התאחדות עולי מזריץ' בישראל
מתאבל על פטירת

יעקב משה בן רב יונה צבי גולדפריד

נפטר ביום ו' 4.8.2006

ומביא תנחומיו למשפחת גולדפריד ומילדורט

גם כלכלית המצב השתנה לטובה ובחנויות התחילו לראות מצרכים שנעלמו מהמדפים שנים רבות.

לדוד שלנו, שלא היה צעיר ולא נאסר, כי כנראה לא איים על אימפריית סטלין, היו התמודדויות הקשורות לילדיו. בתו הגדולה שהיתה בת 35 ושימשה מנהלת בית ספר עממי בעיירה ליד הגבול הפולני, נאסרה. הידיעה על מאסרה היכה קשות בהוריה. לאחר בירורים נודע להם שהיא נאסרה באמצע הלילה על ידי המשטרה הפוליטית. האב השבור נסע למקום מגוריה ופנה למשטרה הפוליטית. אולם הם אמרו שלא ידוע להם על מאסרה דבר. הוא נסע למינסק. גם שם הוא קיבל את אותה התשובה. לאחר חודשים של חיפושים והתדפקות על דלתות שונות, כשכל אחד מפנה אותו לאחר, שב הדוד לביתו שבור ומיואש מבלי לדעת מה קרה לבתו.

רק לאחר כשנתיים היא שוחררה.

כשהגענו לגומל, היא היתה משוחררת, אך שבורה מבחינה פיזית ונפשית, נפוחה מהסבל במרתפים הרטובים של ג.פ.א. (שם קודם של נ.ק.ו.ד.) שם הם האשימו אותה בקאנטר-רעוואלוציע (מהפכנות!!) את ההוכחות לשאלות מתי? איפה? עם מי? הם לא היו מחוייבים לתת.

כשחזרה, גם בני משפחתה הקרובים ביותר לא הכירוה. לפני שנאסרה היא הייתה אישה מאד אינטליגנטית וחונכה כקומוניסטית. אולם לאחר השנתיים היא היתה בדיכאון ואיבדה כל רצון לחיות. לאחר המאסר היא איבדה את בעלה ואת ילדה היחיד ועד סוף חייה שרתה אותה אמה הזקנה והחולה.

*

פרשה מספר שתיים הייתה קשורה לביתם השנייה של דודי. היא התגוררה במוסקבה עם בעלה שעבד בעיתון היהודי "אמת" וילדה היחיד. בתחילת 1937 נאסר בעלה. כשאישתו הלכה למשטרה לברר מה קרה, נאסרה גם היא ואת ילדה מסרו לבית יתומים. כשהדבר נודע למשפחה, החל האב השבור והזקן להתדפק על כל הדלתות. לאחר פניות רבות ביניהן פנייה ישירה לנשיא קלינין, הוא הצליח לקבל את נכדו לרשותו, אבל מידע על ביתו וחתנו - לא הצליח להשיג. שנתיים לאחר מכן התברר מה קרה לשניהם. החתן נורה מיד עם מאסרו ובתם נשפטתה ל-10 שנות מאסר בסיביר. היא היתה בין "המאושרות" ששרדו. היא שוחררה לאחר 10 שנות המאסר וחזרה לאחר תום המלחמה, ובפעם ראשונה פגשה את בנה שהיה כבר בן 11 כשחזר עם סבא וסבתא מאוקראינה.

זמן קצר לאחר מכן היא נפטרה.

בתם השלישית איבדה את בעלה במלחמה.

לזכרו של מורי ורבי, המחנך הגדול - דר' מיכאל הנדל

הנריק רילסקי (רובינשטיין)

כתבתי אז גלויה לעיריית מזריץ' וביקשתי מידע על בני משפחתי, שנשארו שם עם פרוץ המלחמה. השליתי את עצמי: אולי ניצל מי מהם שהיה אולי במחבוא אצל פולנים, או חזר ממחנה עבודה בגרמניה. לאחר תקופת המתנה די ארוכה, קיבלתי תשובה קצרה מראש העיר, מר קליש, (תלמיד לשעבר של בית-ספר התיכון למסחר בעיר, שזכר אותי מתקופת לימודי בגימנסיה): "לא נשאר בחיים אף אדם ממשפחתך הענפה ומזריץ' היהודית לא קיימת יותר". אולי באופן תת-הכרתי ציפיתי להודעה כזו, אבל באופן רגשי לא הייתי מסוגל להאמין בה. באותו רגע קשה, הרגשתי בצורך המיוחד להתחלק עם מישהו קרוב לליבי. כמובן, פניתי במחשבותי שוב אל דר' הנדל. כתבתי לו לירושלים הרחוקה מכתב ארוך מקירגיזיה הדרומית שבגבול סין. תארתי את מה שעבר עלי בשנות המלחמה ומסרתי את ההודעות על השמדת משפחתי והקהילה היהודית כולה במזריץ'. בעצם, היתה זו שיחה גלויה עם ידיד ותיק, מלים מלב ללב, עם אדם שרק הוא מסוגל להבין אותי ומצב-רוחי. למען האמת לא ציפיתי לתשובה, כיוון שכלל לא הייתי בטוח שמכתבי יגיע ליעדו. למרות שלא היתה בידי הכתובת המדויקת שלו, המכתב הגיע אליו. הוא היה מראשי המינהל החינוכי של הוועד הלאומי בירושלים, בזמן השלטון המנדטורי.

באביב 1945, לאחר חצי שנה, הגיע לידי מכתב מרגש ומעודד שנשלח מירושלים לקירגיזיה הרחוקה. עד לעזיבתי את ברית-המועצות באביב 1946, הספקתי להחליף עם דר' הנדל מכתב אחד בלבד - ושוב פסק הקשר בינינו.

*

במשך תקופת שהותי בפולין הקומוניסטית, עד ל-1956, לא כתבתי לו. את הקשר איתו חידשתי לאחר ההפשרה הפוליטית של גומולקה שהייתה באותה שנה. אז כתבתי לדר' הנדל, ותארתי את תקופת עבודתי ולימודי בפולין, ועל שהקימותי משפחה ועל התכניות לעלות לישראל. בתחילת 1957 קיבלתי ממנו מכתב מקיף מאוד - והקשר בינינו חודש. הוא הודיע לי, שנוסף לבת תמר שנולדה במזריץ' יש לו בת נוספת, צברית - נחמה. הוא משמש כמפקח ראשי על הסמינרים למורים וגם כמרצה לדרכי הוראת ההיסטוריה במחלקת הפדגוגית של אוניברסיטת תל - אביב. באותו מכתב הוא גם ציין

בסוף שנת 1982, חלפו 17 שנה מיום מותו של איש חינוך דגול, ידיד גדול של עירנו מזריץ' - דר' מיכאל הנדל. הכרתי אותו בהיותי תלמיד צעיר בגימנסיה היהודית במזריץ', כשהגיע אלינו בקיץ 1931, בכדי לקבל על עצמו את התפקיד של מנהל הגימנסיה. הוא הגיע למזריץ' מוילנא, בה שימש במשך שנים מספר כמורה ומחנך של הסמינר "תרבות" המפורסם למורים יהודים. מוילנא הביא עימו לא רק את הלהט של אינטלקטואל יהודי צעיר ונסיון פדגוגי, אלא גם את האווירה הוילנאית המיוחדת ששררה בוילנא שהיתה מרכז של תרבות עברית ואידית - "ירושלים ד - ליטא" של התקופה.

מבין ההצעות הרבות שהיו לו בימים ההם, לא במקרה בחר דווקא את מזריץ', עיר יהודית קטנה יחסית, אך שופעת חיי תרבות וחברה יהודים תוססים ביותר. הגימנסיה היהודית במזריץ' שהוקמה ב-1918, היתה אחד ממוסדות החינוך היהודים הראשונים בפולין. במרוצת השנים הפכה לסדנה העיקרית להקניית אוצרות התרבות היהודית וערכיה בעיר ובסביבה כולה. מאות מבוגרי הגימנסיה, במשך 21 שנות קיומה, עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה, הטביעו את חותמם בתחומים שונים ומגוונים ובפעילות תרבותית, חינוכית וציבורית במזריץ' ובריכוזים יהודים ברחבי פולין. מיומו הראשון בגימנסיה, התרשמנו כולנו מאישיותו המקרינה והמחנכת של דר' הנדל. נוסף לתפקידי הניהול האחראיים והקשים, באוירה של נגישות אנטישמיות מטעם מוסדות החינוך הממשלתיים, המשיך דר' הנדל גם לעסוק בהוראה בכיתות - והיתה לי הזכות המיוחדת להיות אחד מתלמידיו. הגימנסיה שלנו רשמה לפנייה בתקופה זו הישגים נכבדים במישור החינוכי והתרבותי, גם לפי הערכת רשויות החינוך הרשמיים הפולנים. שני חוגים הקים וניהל אישית דר' הנדל: לחובבי היסטוריה ולחובבי ספרות. זכורים לי היטב הסיורים שערכנו עם דר' הנדל בבתי-קברות יהודים ונוצרים ישנים בכל הסביבה, בבתי-כנסת עתיקים, בכנסיות וארכיונים למיניהם.

*

בשנות המלחמה שבהם הייתי פליט בברית-המועצות. לא שמעתי דבר עליו ולא על משפחתי הגדולה שנשארה במזריץ'. כשהצבא הסובייטי פתח בהתקפה המסיבית נגד הגרמנים ב-1944 והגיע עד לנהר ויסלה, שוחררה מהכיבוש הנאצי גם עירנו מזריץ'.

שהוציא לאור אוסף מקורות להיסטוריה יהודית וכללית בשישה כרכים: כרך מוקדש לתולדות בעלי מלאכה: כרך של רשימות היסטוריות מתולדות עם ישראל בימי הביניים: עבודה על תולדותיהם של היהודים בביאלה - פודלסקה: מאמרים רבים בשטח ההיסטוריה היהודית ונושאים פדגוגים וחינוכים. הוא הדגיש, שהוא חולם על זמן פנוי, בכדי לעבד מחדש את כל החומר, שאסף בזמנו במזריץ' ולהוציא לאור עבודה מקיפה על תולדות הקהילה היהודית זו. במכתב אחר כתב לי, שאנשי מזריץ' בארגנטינה הוציאו לאור ספר זכרון, שבפתיחתו פרסמו את סקירתו על תולדות הקהילה היהודית בעיר, על סמך מאמרי בשבועון "פודליאשר צייטונג"

(ב-1933). הוא ציין, שאילו היו פונים אליו מחברי ספר הזכרון ומודיעים לו על כך קודם לכן, היה ברצון רב עורך מחדש את החומר לפני פרסומו, מכיוון שאת הסקירה בצורתה הנוכחית הוא ראה רק כטיוטה.

במכתבו הראשון מתחילת 1957 ובמכתבים נוספים שהספקנו להחליף איתו עד למועד עלייתנו לישראל ב-1958, הגיב דר' הנדל בהתלהבות ובשמחה על תכניותינו להשתקע בארץ. במקביל לתאור משכנע והגיוני של הקשיים המצפים לנו במציאות הישראלית, הצהיר והדגיש את נכונותו לעזור לנו בכל שטח אפשרי. מכתבים אלו היו עבורי ועבור אשתי עידוד מיוחד במינו, לקראת מסגרת חיים בלתי מוכרת.

לנו בישראל. הרגשנו, שמחכה לנו שם ידיד בטוח ונאמן, שיסייע לנו להתאקלם בתנאים חדשים.

ביוני 1958 הגעתי עם משפחתי לישראל. לא הודעתי על תאריך בואי ארצה לאיש, מכיוון שבעצמי לא ידעתי בדיוק מתי נגיע. להפתעתנו הרבה בא דר' הנדל לקבל את פנינו בנמל חיפה, אחרי שהשיג מהסוכנות היהודית את המידע המדויק על בואנו. התרגשותנו היתה עמוקה ביותר - שהרי לא התראינו 23 שנים. כשנפרדנו הייתי נער, תלמיד גימנסיה, ועתה יכולתי להציג לפניו את אשתי ובני בן ה-3.

עם כל המרץ האופייני לו, התחיל דר' הנדל לטפל בעניינינו. ימים ספורים אחר שהגענו ארצה, הופיע איתנו יחד אצל מנכ"ל משרד החקלאות דאז וייצר לאשתי את הקשר הראשון למחקר החקלאי הישראלי. ימים אחדים לאחר מכן, ביום חמסין כבד, עלה איתי לירושלים, ל"יד ושם" והמליץ עלי בפני אנשי הנהלת המוסד, כמועמד מתאים לעבוד בתחום חקר השואה. הוא עמד איתנו בקשר מתמיד, התעניין ביום-יום, נפגש איתנו תכופות לשיתת רעים. עם כניסתנו לדירה בשיכון אקדמאים

בשכונת אושיות ברחובות, היה בה אורחנו הראשון יחד עם אשתו. מכיוון שהתברר, שדיעת השפה העברית שרכשתי בגימנסיה במזריץ' מספיקה להתחלת עבודה ושאני זקוק ללימודי אולפן, רציתי להתחיל בעבודת הוראה, בשטח לימודי ההיסטוריה. דר' הנדל התנגד באופן מוחלט לתכנית זו, בנימוק, שתלמידו לשעבר יחל לעסוק בהוראה בישראל רק כשידיעתו את השפה עברית מושלמת ולאחר שיכיר היטב את המציאות התרבותית והחברתית הישראלית, ובעיקר - את הנער על כל בעיותיו. באותה הזדמנות הציע לי לערוך באוניברסיטת תל-אביב לימודי השלמה בשטח ההיסטוריה של עם ישראל ובנושאי יסוד בחינוך ופדגוגיה.

קבלתי את "הדין" ועשיתי את שהטיל עלי הפטרון האוהב. גם בשלב זה היתה לי הזכות הגדולה להיות שוב תלמידו, והפעם - באוניברסיטת תל-אביב.

בשיעוריו בלעתי בתאוה מנסיונו הפדגוגי והחינוכי העשיר והמעניין. יחד עם סטודנטים אחרים, התלהבתי מאוד מהרצאותיו המקוריות ומהסיוורים המעשיים שאירגן. באותה תקופה הייתי מבקר הרבה בביתו בתל-אביב ושיחות רבות הקדשנו לזכרונות ממזריץ', ובמיוחד - לגימנסיה ולנוער שלה. הוא זכר בשמם תלמידים רבים והתעניין בגורלו של כל אחד ואחד. ב-1964, אחר 6 שנות שהותי בישראל ואחר סיום לימודי ההשלמה באוניברסיטת תל-אביב, קבלתי את ברכתו לעבור מעבודת המחקר ב"יד ושם", בו נתקבלתי בזמנו בהמלצתו, לעבודת ההוראה.

הופנתי על ידו לפיקוח החינוכי ונשלחתי לבית-ספר התיכון המקיף הכללי באשדוד. התחלתי שם כמורה ומחנך, ובו אני ממשיך עד היום. דר' הנדל עקב באופן מתמיד אחר עבודתי, עודד אותי בכל צעדי ותמיד היה מוכן לכל עזרה ויעוץ. היתה לו אמביציה שתלמידו יהיה מורה מצטיין ומחנך לדוגמה ומופת לאחרים.

באותה שנה 1964, התחיל מצב בריאותו, שגם עד-כה לא היה מזהיר, להתרופף. אבל הוא המשיך לעבוד במלוא המרץ ולא ידע הגבלות בשעות עבודתו. באותה תקופה הוציא לאור חלק ראשון של עבודה מונומנטלית שעליה שקד שנים רבות - "היסטוריה חברתית ותרבותית - ישראל והעמים": כרך מקורות נוסף לתולדות ישראל - גזרות ת"ח - תש"י" ועשרות רבות של פרסומים בנושאי היסטוריה, חינוך ותרבות יסודיים, שפורסמו באנציקלופדיה חינוכית ובכתבי - עת לחינוך. בנוסף לזה המשיך לפרסם באופן קבוע בעיתונות היומית ובכתבי עת לענייני ספרות וחברה, מאמרי ביקורת על ספרים חדשים. במקביל, אירגן קורסים רבים להשתלמות מורים, ביחוד בנושאי מתודיקה

זכורה לי ההתלהבות והשמחה של דר' הנדל, כשסיפרתי לו בסיום שנת ההוראה הראשונה שלי באשדוד, בקיץ 1965, שהגני חולם להקים בבית ספרי, חוג חובבי ההיסטוריה כדוגמת החוג שבו השתתפתי בזמנו בהדרכתו בגימנסיה במזריץ'. במיוחד התלהב, כשהדגשתי שהנושא המרכזי שבו הייתי רוצה לעסוק עם תלמידי בחוג זה, יהיה לימוד בעיית השואה ובעיקר בעיית ההתנגדות היהודית והמרי בתקופת הכיבוש הנאצי. את הרעיון הזה, שעליו קיבלתי את ברכתו החמה של דר' הנדל, הצלחתי לממש רק שנתיים לאחר מכן, אחרי מלחמת ששת הימים, כשהקמתי באשדוד את החוג לחקר השואה, שפעילותו נמשכת עד היום.

דר' הנדל לא זכה כבר לשמוע ממני את הדיווח הראשון על פעילותו של חוג זה והמסקנות הפדגוגיות והחינוכיות הראשונות מעבודתו, כיוון שהוא הלך לעולמו בחודש טבת תשכ"ו, דצמבר 1965.

את פגישת הפתיחה הראשונה של החוג לחקר השואה באשדוד הקדשתי למורי ורבי האהוב הדגול - דר' מיכאל הנדל.

אשדוד ינואר 1983

ודידקטיקה של לימודי ההיסטוריה, השמיע הרצאות לתלמידים ב"קול ישראל" וייסד בתל-אביב מועדון תרבותי-חברתי למורים, אותו ניהל אישית עד לתקופת מחלתו. הייתי מבקר אצלו תכופות בימי המחלה הממושכת שהתחילה באותה שנה, עוזר בחיפושים בספרייתו העצומה, לפי הדרכתו, משתתף בסידור החומר הנחוץ לו למיון, לעתים מכתוב גם את הטקסטים שהכין למכונת הכתיבה, שעליה כתב אישית. לפי הוראותיו המדויקות, ערכתי מיון קפדני בספרייתו שאותה הכין למסירה לאוניברסיטת תל-אביב אחר מותו.

ברצון רב ובספק נפשי עצום, ביליתי איתו באותה תקופה הרבה מימי החופשות שלי מבית-הספר. בין הנושאים השונים שעליהם שוחחנו רבות, היו צורות העברת החומר הקשור בנושאי השואה לנוער בישראל. בעיקר ראה הוא את הצורך להתעמק עם הנוער בנושאי התנגדות היהודים והמרי בתקופת הכיבוש הנאצי. הדגיש את ההכרח של נתוח מסמכים מקוריים מתקופת הכיבוש, הכרת הפעילות של דמויות קונקרטיות, פגישות עם שרידי השואה, בעיקר לוחמים לשעבר ופעילי המחתרת בגטאות ובמחנות.

לזכרם של מרדכי לזר וציפורה לזר-מרכוס

בעלי, אבינו וסבנו היקר, **מרדכי [מוטל] לזר**, עליו השלום, בן העיירה מזריץ, נפטר לאחר מחלה קשה ב-29/12/2004 כשהוא בן 91. הוא היה בעל, אב וסבא למופת, איש קשה-יום, ברוך כשרונות, והווה עבורנו דוגמא נדירה למסירות, נחישות וחריצות. שימש מספר שנים כגזבר התאחדות עולי מזריץ. בספרו "להשרד ולספר" גולל את מסכת תלאותיו מאז פלישת הנאצים לפולין, עד שחרורו כ"מוזלמן" במחנה הריכוז בוכנוולד ועלייתו ארצה. זכרו ודמותו ילוו אותנו לעד.

אשתו: מרים

בנו ונכדו: משה וציפי, בתו: בלה

נכדיו: פלאית, נתי ואופיר, עמי ומיטל, שגיא ולימור, וגלעד

ניני: יובל ותלם שלצערנו הרב הוא לא זכה להכירם

אחותו, **ציפורה-צ"פה [שירלי] לזר-מרכוס Shirley Marcus -Tzipora Lazer** שהגרה עם משפחתה לניו-ג'רסי שבארצות הברית לאחר מלחמת העולם השנייה, נפטרה בארה"ב שנה לאחר פטירתו בדצמבר 2005. יהי זכרה ברוך.

Remembering: **Shirley Marcus (Tzipora Lazer)** Born in Mezritch Z"L
Known also as: The Lei-bev-ne's (Luboml, Poland) Tochter
Died Dec. 13, 2005 - at age 87 in Bergen County, New Jersey, USA
Beloved wife of the late Leonard (Makofka) Marcus (d. 5-31-99)
Beautiful mother of Bella, Moshe and Freidel, Blessed Grandmother and Great-grandmother.

בית-ספר תלמוד תורה
1929

על אנשים במזריץ'

הערשל טווארדעדזשעווא

תורגם מיידיש ע"י א. גפני

במלחמה הוא גויס לצבא הפולני, השתתף בקרבות, נפצע והצליח בדרך לא דרך להגיע לבריסק שהיתה כבר בשליטת הסובייטים. בקונקורס ליוצרים צעירים הוא קיבל פרס ראשון עבור יצירתו: ראשו של סטלין מחימר. הוא נשלח לבית ספר לאמנות באודסה שם הוא למד ועבד עד להתקפה הגרמנית על ברית המועצות.

הוא נעצר כמרגל גרמני, נידון למוות ולאחר פנייתו לנשיא קלינין דינו הומתק ל-15 שנים של עבודות פרך בחצי האי קלימא, במכרות צינק ואבץ. הרבה מאד מהעובדים נפטרו מהגזים הרעילים שנשמו שם.

הוא ניצל הודות ל"סכין" שבו היה מגלף דמויות מעץ ומחימר עבור המפקדים. בשנת 1955 לאחר ההסכם עם גרמניה שוחררו האסירים הגרמנים וגם הוא "המרגל הגרמני", אולם נאסר עליו לעזוב את האזור.

הוא התקבל לעבודה בפארק מקומי שבו המשיך בחריטה וגילוף בעצמות של ממוטות. לאחר בקשות ותחינות אין ספור, בשנת 1957 הוא הורשה לעזוב לפולין עם אשתו ובתו ובסוף אותה שנה הוא עלה לארץ והתיישב בנתניה שבה התחיל פרק חדש בחייו. עבודותיו היו על נושאים יהודים, אבל חי בדוחק. לבסוף, עיריית נתניה הכירה בסגולותיו והקימה מוזיאון שבו הועסק בייצור עבודות על נושאי התנ"ך.

בגיל 13 הוא עזב את ביתו במזריץ', נסע לורשה ושם ללא פרוטה בכיסו וללא בית התגלגל חודשים רבים כשמטרתו היחידה היתה להתקבל לבית ספר לאמנות. ההצלה באה כשפגש את אברהם אסטשעגא, אמן יהודי מפורסם, שהכניסו כתלמיד בבית ספר עירוני לאמנות. מתחת להשגחת פטרונו יצר תוך זמן קצר עבודות גדולות שעבורן הוא קיבל מילגה ממשרד החינוך הפולני. תערוכה הראשונה של האמן בן ה-16 התקיימה באולם איגוד ספרותי יהודי בורשה. באותה תקופה פיסל את ראשו של פילסודצקי, מרשל פולין, שהודה לו על-כך באופן אישי והעניק לו מילגה ללימודים באקדמיה לאמנות בקרקוב.

לאחר מות המרשל החלו בפולין גלי אנטישמיות בעיקר בבתי ספר להשכלה גבוהה. הוא סייע בארגון הגנה יהודית באקדמיה ועל כך סולק מבית הספר. הוא עבר לדנציג שבה היהודים סייעו לו לארגן תערוכות בלובי יהודי ארדנט. היות ועבודותיו לא סיפקו לו פרנסה מספיקה לקיום, הוא התקבל לעבודה כמדריך שחיה, תחום ששלט בו כבר במזריץ', במקום נופש מפורסם בשם צופוט. הוא התחיל להתפרסם ברחבי פולין, הציג את עבודותיו בערים הגדולות ומעת לעת ביקר במזריץ'.

מזריץ' בזמן המרד ב-31-1830

י. צ. וויינטרויב

תורגם מאידיש ע"י א. גפני וויינטרויב

כשנודע לר' צירלס שהפולנים הפסידו בקרבות, שהמרד נכשל ושהקוזקים החליטו לשרוף את כל הכפרים וגם את העיר מזריץ', הרגיש ר' שלמה צירלס אחריות גדולה ונסע למזריץ' על מנת לנסות להציל את העיר. הוא פנה למפקדי העיר והחל במשא ומתן להצלת העיר והציע להם להטיל קנס כספי על העיר. לאחר דיונים ממושכים הסכימו מפקדי העיר לוותר על שריפת העיר תמורת 1800 מטבעות זהב שימסרו תוך מספר ימים. היהודים לא יכלו להשיג את המטבעות באופן מיידי ור' שלמה צירלס הילווה את הכסף למטרה זו.

כשהקרבות פסקו, ר' שלמה צירלס אסף את משפחתו וחזר למזריץ'. כשנפרד מר' אברהם גרינברג ורצה לשלם לו תמורת המגורים והאוכל, סירב זה לקבל תשלום כלשהו ואמר לו: השאיפה שלי היא שילדינו יתחתנו ביניהם. השאיפה הזאת התגשמה כשנכדיהם התחתנו, אך אז הם כבר היו בעולם האמת.

(מ"עזריטשער טריבונע" 3.12.1930)

ר' שלמה צירלס, היה מראשי הקהילה ואחד מגדולי המלומדים ועשירי העיר והיו בבעלותו שני מפעלים של יציקת נחושת. למרות, היותו עשיר מופלג הוא לא התפאר בעושרו היה תורם גדול לעניים והתנהג כאחד העם. אחד ממאפייניו הבולטים היה מינהגו להאריך בתפילה והיא נמשכה כ-6 שעות. מספרים, שבעלי העגלות שהיו נוסעים באותו זמן לבריסק, כשהגיעו לכפר וויילייקי מהלך 6 שעות משם היו מתלוצצים: ר' שלמה צירלס סיים עכשיו להתפלל.

בשנת 1830, עקב התנפלויות הקוזקים על תושבי העיר, ברח ר' שלמה צירלס, יחד עם כל האוכלוסייה של העיר מזריץ'. הוא ומשפחתו הגיעו לשדליץ, שם הוא חיפש אחר דמות שעליה יוכל לסמוך בעניין רכושו שחלק גדול ממנו הוא הצליח לקחת עימו. כך הוא מצא את ר' אברהם גרינברג שהיה גם איש עשיר ואמיד ובעלותו הייתה דירה גדולה. ר' שלמה צירלס התגורר בדירתו כחצי שנה.

גמר בית-ספר תיכון במזריץ' - 1937

בין האנשים: הרשל גולדמן, רבקה בורציק, מלכה פיקלשטיין, יוסקה פלסטרשטיין

בחזרה למזריטש - מאי 2006

מאת עודד בר (ברג) - דור שני

תוך שהיא מגלה מבעד למחשופה, חזה המסוגל לעצור נשמת יצור זכרי, עור לבן חלק, שיער בהיר, עיניים בהירות, פנים חמודות וכמובן תנועתה, הליכתה בקלילות על נעלי עקב שמהן ועד מקום חיבור הרגלים שקווהן הצטירו מבעד לחצאית המיני השחורה והחוטניני נצפו רגליים חטובות וחלקות.

בסתירה לפולניה המוכרת לנו מהעידן הקומוניסטי, עבת בשר, פלומת שיער עבותה מכסה את רגליה ובתי שחיה. לתשומת לב בני הדור השלישי לשואה: בפולין - כל מלצרית - דוגמנית.

בעריה הגדולות מככבים הקניונים ואין לטעות, מדובר בקניונים מפוארים מעוריאלי, ארנה, רמת אביב וכיו"ב. אך מה הפלא. אותם יזמים וקבלנים ישראלים בונים כיום את ורשה.

וכל מה שקשור לאיכות החיים: הפער בין הכפריים ואזרחי העירות הקטנות שאינן עיירות נופש כזקופנה לבין תושבי הערים הגדולות הוא כפער בין מרצדס 600 דגם 2006 לבין גוגומוביל דגם 1954.

פולין של היום הינה מערבית, קפיטליסטית, דתית-קתולית, יש קוקה קולה, מקדונלד, וחב"ד. ולכן היא שונה מפולין של 1980 והיא שונה מפולין של שנות ה-40 -1930?

התייר של היום עשוי ליהנות מפולין, אין היא נופלת משכנותיה האירופאיות ובוודאי גם לא מעמיתה באיחוד האירופי.

העפתי מבט על הדרך מה שנקרא כביש E30, כביש שרק 2 כלי רכב יכולים לעבור בו, אחד מכל כיוון, להפתעתי גיליתי שהנהגים מאפשרים לך לעקוף אותם ע"י ירידה לשולי הנהג.

חזרתי לניירותיי: מפת העיר מזריטש, רשימת האתרים הנוגעים לנו, מפת האזור וכן צילום אויר של מרכז העיר מעודכן לפני כ שנהיים.

יום אביבי חמימי, שעת צהריים. שקט באוטו, דומני שרק דפיקות לבי ההולכות וגוברות הן הצלילים הנלווים בלבד ומהדהדים ברכב.

אנו חולפים על החץ המכוון אותנו לפניה ימינה למזריטש, היי, אני זועק, הנהג הפולני מגיב: "סמוך, אנו ניכנס

בגיל 62, 4 ימים לאחר דריסת רגלי הראשונה על בית הקברות הגדול בעולם, דהינו אדמת פולין, הייתי ברכב שגמא את 140 הק"מ בין ורשה למזריטש, המית הצמיגים ופטפוטם החרישי של הנלווים אלי ולנהג הפולני שנצמד אלינו, היה השאון היחיד ששמעתי, כמו בבית קברות.

בימים הקודמים ביקרנו באתרים שאפשרו לנו עד הביקור באושוויץ- בירקנאו, לשכוח. אמנם ביקרנו בעירת הולדת רעיתי ואחותה אך זה מתייחס לפולין שלאחר המלחמה, לפולין שלפני לך ולנסה. עלינו על קבר סבתה ואני עליתי לבית הקברות שנטמן סבי לייב אריה שנפטר טרם פרוץ המלחמה. (אחי יבדל לחיים ארוכים נקרא על שמו).

פולין של היום יפה מפולין של פעם, הנסיעה בכבישים החדשים, מרחבי הירוק של תחילת האביב, היערות והחורש, עצי הדובדבן ומשטחי גידול שמן הקנולה, שטחים צהובים מרהיבים.

לא רק הנופים המישוריים מרהיבים ביופיים, גם הכפרים על אם הדרך, כל בית בכל מקום הינו גלויה, הינו ציור מכל שנה מכל עת ב 200 השנים האחרונות.

ולנוכח כל מקום יפה כזה נשאלת השאלה, המנקרת בחזי כל הזמן, האם בבית זה היו יהודים בשנות הארבעים של המאה הקודמת?, ואולי שמא בעלית הגג הזו מצאה משפחה יהודית מחסה?. והאם בעל הבית היפה הסגיר את שכניו לנאצים?

ואותו בית מלון על אם הדרך שחדריו מקושטים, הצמוד, אביזרים ונשק השייכים לעידן טרם שחרור פולין בתחילת המאה ה 20. באם זו מכונת תפירה או רדיו מגורות ישן, מצלמה עם אבוקה ורובה עתיק יומין, תנור המופעל באמצעות גזרי עץ, מגהץ פחמים, מחרשה ידנית ועוד. לכאורה מוזיאון היסטורי. המבנה של המלון הינו ארכיטקטורה גרמנית ומה הפלא, בית זה היה שייך לגרמנים גם טרם מלחמת העולם השנייה.

ולא רק לנגד הנוף המרחקים, המבנים והמרחבים נשאלות השאלות, גם האנשים, פולין היא לא רק אדמה, יש שם אנשים ועדיין נשאלות השאלות: האם איש מבוגר זה שפתח לנו את שער בית העלמין היהודי בזבירצה, אפוא הוא היה ומה הוא עשה ואיזה חלק בשואה שלנו הוא נטל?

ואותה מלצרית חטובה, לבושה בקפידה שרכנה לשולחני

מסותתת, ועליה שני שלטים מתכתים האחד באידית והשני באנגלית שמציינים שבית הקברות סודר לזכר יהודי מזריטש שנרצחו ע"י היטלר באמצעות הקרן ע"ש שרה ואברהם פינקלשטיין מניו ג'רסי ניו יורק.

השטח היה פראי, וטבעי, שלווה של בית קברות, ציוץ ציפורים הפר את השלווה וכן צעדי הפוסעים על העשב והדשא והשיחים שממלאים את השטח. הכל ירוק שמדי פעם בפעם פרחים צבעונים מסוגים ומצבעים שונים כאומרים: לא מהדם הזה מוצאנו. עצים גבוהים ועבותים בעלי שנים רבות מרכינים את צמרותיהם למראה צבר ישראלי שמניף דגל ישראל בבית-קברות זה על קבר אחים של 179 אחרוני הנרצחים במזריטש, שהמכונה הנאצית בחרה לירות בהם ביום 18.7.1943 בפרבר העיר פיסקי. גופותיהם הועברו על-ידי הפולנים בשנת 1946 לקבר אחים: היום לא היינו נותנים לזה לקרות, אותם מטוסי F15 שחתכו את השמים של פולין לפני שנתיים הם הסמל לעוצמה שלנו כמדינה ולאום.

אותם עצים רמי צמרת לא יכולים לדבר ולספר על הטבח שנערך למרגלותיהם - לא פעם אחת אלא פעמים רבות. זה בית-קברות שטמונים בו עוד אותם אלפים שנרצחו בכיכר בדרכם ברחוב לובלסקה, אותו רחוב שהיה רחובה המרכזי של העיר, זהו הרחוב שצעירים הלכו בו וגם הוריהם, חנויות וגם גשר על הנהר וגם הדרך המובילה לתחנת הרכבת, אותו רציף ואותה תחנה הקיימים עד היום הזה ללא שום סימן, אות, שלט שאומר מפה הועברו עשרות אלפים יהודים לטבח בטרבלינקה ומידנק. בין העשבים והיופי הפראי הזה נסללו שני שבילי אבן

בכניסה הבאה שתביאנו ישר לבית הקברות".

אני בעיני רוחי רואה את בית הקברות הנוצרי ומולו את שדה הקוצים והעזובה, את השער עץ המט ליפול ואת הפסולת ואת מספר המצבות הדל הפוזר בין העזובה ובין מנהרת הזמן...

"זה בית הקברות הנוצרי" מצביע וויטק נהגנו הפולני בעברית עילגת שלמד מאותם תיירים ישראלים שהוא מלווה במשך כ-18 שנים.

רעיתי, אחותה ואביהן בן ה-88 כולם פולנים מקוריים שהתלוויתי אליהם לנסיעה זו. דוברי פולנית הם וכנראה אף פעם לא הפסיקו לדבר בשפה זו. ואני צבר, יליד למשפחה ציונית, שאבי סגדר או כפי שרשום בפולין כאלכסנדר בין משה ובלומה ברג, יליד מזריטש היה חלוץ, עונה בעברית לכל משפט פולני שאמי ניסתה להגיד לו על מנת שהילדים לא יבינו.

מולי מעבר לכביש ראיתי את בית הקברות הנוצרי, חנינו במגרש חניה ענק, בלתי סלול, מיושר ומוקשה. קרוב למכונית ראיתי גדר אבן שהקיפה שטח פראי, ליד מקום עומדנו כאילו בצמוד פנימית לגדר, בית לבן קטן מטופח, ולו שער קטן להולכי רגל ושער גדול יותר כדי מעבר לרכב. השערים צבועים ירוק ואין עליהם את אותות הזמן, כנראה שער חדש.

השער לא היה נעול, פתחתיו לראווה ודפקתי על דלת הבית. הדלת נפתחה וגבר בשנות ה-60 לחייו פתח ובעוד טרם פציתי את הפה סימן לי להיכנס לבית הקברות וחזר לביתו הקטן.

מול השער הייתה אבן שיש גדולה, בצבע חום אפור,

בית הקברות

קבר אחים של 179 אחרוני יהודי מזריץ'

האחד לקבר האחים האחרון שהוזכר כבר והשני למצבת אותה שרה ואברהם פינקלשטיין שצאצאיהם דאגו להנצחת זכרם.

על הקרקע נמצאים מספר מצבות, ולפתע נשימתי נעתקת : כיתוב על מצבה: משה בן ישראל האם זה לא סבי?, ואותו משה קבור עם אברהם ושניהם נרצחו ע"י היטלר. אלול תש"ב, אכן תאריך משמעותי, בחודש זה השמידו את מרבית העיר...?????

על חומת בית הקברות הפונה לעבר הרחוב, מול בית הקברות הנוצרי מודבקות מצבות רבות שכנראה נמצאו נתוצות ברחבי הירק שעל הקרקע ואנשים טובים החליטו לזכור אותם ולו גם ללא נקודת ציון מדויקת.

מרבית המצבות כתובות בעברית, מרביתן מצינות את שם הנרצח ושם אביו ללא שם משפחה, מרבית המצבות ששרדו היו של גברים שמישהו הספיק להנציחם, מפתיע במקצת איך אנשים נקברו בתקופה של רצח המונים והונחו על קבריהם מצבות?.

הנצחתי במצלמתי את בית הקברות, דגל ישראל בכניסה ודגל על קבר האחים של ה-179 ויצאתי מהשער. נכנסנו למכונית והמשכנו ברחוב בויסקה לעבר ככר העיר.

עשרות תמונות של ככר העיר המרוצפת ועליהן יושבות משפחות על מטלטליהן, עקורים, פליטים ועוד רגע קט קרבנות. התמונות הללו נרשמו בזיכרוני, תצלום אור של הכיכר הראה לי אזור ירוק, עצים באותם מקומות של אז וכנראה שורת מבנים שנהרסה. באותה תמונה גם המבנה ששימש את הגסטאפו והנדרמים המקומים ולידו בית ששם בעלית הגג חיו אותם אנשים שאת סיפורם בתקופת השואה אנו רואים על בימת התיאטרון. שם במזריטש? אז, אף אחד לא שמע...

רעש טרקטורים, מחפרים וכובשי קרקע נשמע. אך הכיכר שנתגלתה לי הייתה שונה. ככר הדשא נעלמה, העצים בכיכר נותרו כשמסביבם פועלים חבושים קסדות ואפודות זוהרות של עובדי דרכים ובידם מניחים אבנים במעגלים סביב העצים, על פני כל הכיכר רצפים מרצפים באבנים לא חלקות את הכיכר ואולי הם כן רוצים לשחזר את הרצפה שדם יקירנו, הורינו, זקננו וטפנו ניקן לבין חריצי האבנים והרווה את אדמת הגיהנום הירוק הזה.

הטרקטורים והמולת הבניה נראתה כאילו מעולם אחר, מעולם שלגביו לא קרה פה כלום. לא ב-25 באוגוסט 1942 ולא ב-6 באוקטובר 1942 ולא ב-2 במאי 1943 ולא ב-18 ביולי 1943, שלאחריו אפשר היה להודיע "מזריטש יודנראין". (מזריטש נקיה מיהודים).

המשכתי לרחוב לובלסקה, זה היה רחובה של עיר, רחוב שיהודיה החילונים והחרדים עברו ונפגשו בה. הגשר על הנהר, החנויות החדשות שחלפתי על פניהן, שינו את פניהן ברגע שחלפתי על פניהן. אחת מהן, של אז הייתה של סבי, ואחרת הייתה של אחיו. ברחוב זה, במס' 36 גרו סבתי וסבי, לפחות עד לפינויים לגטו באם התמזל מזלם ולא ניספו קודם לכן.

פה היה "הפיספוס" הגדול של נסיעתי. מס' הבית לא היה בזכרוני וכמובן לא ברישומים שעזמם יצאתי למסע זה. ולכן אינני יכול להגדיר איך נראה הבית ומה יש שם היום? אך היות וכל הרחוב אינו במקורו הרי ניתן להניח שגם לא היה לי איכן לעמוד ולעלות את זכרם, הרי מעולם לא פגשתי אותם ולא את בנותיהם: גיטלה ושינה'לה, גיסי: מורדכי ריבק ומורדכי שיין ואת ילדיהם.

חנות הפוטו של היום נמצאת באותו מקום שהיה בשנות השלושים הפוטו שבו היו מצטלמים ורבות מהתמונות שהיום ברשותי נושאות את הכתובת הזו. שאלנו את

בית ברחוב גרברסקה

בית מכבי-אש ותרבות יהודי

בית הדואר

בהמשך נסעתי לראות את 2 הבתים ברחוב גרברסקה מס' 17 ו-19. או במילים אחרות הבניינים היחידים שנותרו מהגטו שחוסל ביולי 1943. באופן לא רשמי יש בבניינים אלו להציג לכל העולם איך נראתה העיר הזו בחלקה העני באותן שנים, ואיך חיו משפחות שלמות בבניין זה. אך ממשלת פולין וראשי העיר פשוט לא מודעים לכך, מבחינתם יש להסתיר את העבר.

לאחר סיבוב נוסף ברחבי העיר הפולנית מזריטש, אותה העיר שפרחה טרם המלחמה שהרוב בעיר היו יהודים והמיעוט גויים, כיום, לא נותר אפילו יהודי אחד!

וכמו אותם כ-18,000 יהודי מזריטש שהצליחו להגיע לתחנת הרכבת דרך רח' לובלסקה, הגשר, מותירים אחריהם את גופות אלו שהמרצחים לא נתנו להם ולו את הסיכוי לקפוץ מהרכבות בדרכן למחנות ההשמדה סיימתי את ביקורי באותה תחנת רכבת מנסה לדמיין את התמונות הנוראות על רקע סיפורים, סרטים ועדויות על דרכם האחרונה של אלו שלא שרדו ואלו המעטים שגם חזרו משם. חלק קרובי נשלחו מתחנת רכבת זו מהמבנה שעדיין קיים וברכבת שגם היום מובילה לטרבלינקא וגם למידנק.

תחנת הרכבת

הצעירה שניסתה לעזור לנו מה היא יודעת על המקום הזה? ועל פי דבריה: המבנה חדש, איש אינו יודע מה היה פה פעם, ברחובה הראשי של "אמריקה הקטנה". ואני שמעולם לא חייתי פה, שמעולם לא חוויתי את העיר הזו הרגשתי מבויש שעל פי תמונות בנות 70 שנה, סיפורי אנשים ותמונותיהם אני מנסה ולא מצליח לתהות, על החיים של משפחותי: סבתי וסבי, שתי דודתי ובני זוגם וילדיהם, איך הם חיו טרם המלחמה, אפוא מצאתם המלחמה, על הסבל שסבלו ועל הכאב ועל השכול ועל המוות. אנו לא יודעים כלום, ומלבד אותן גלויות עם דרישות שלום יבשות וסינטיטיות שנשלחו מרחוב לובלסקה 36.... מקום שכנראה היו גרים עד לאיסופם לגטו?

יעדי היה אל בית דואר שנשאר באותו מקום ברחוב ורשבסקה והוא שופץ במשך השנים, בית לבן יפה, עם חלקת גינה מטופחת, בתוכו כמו כל דואר ברחבי אירופה, אותו סגנון, אותו שקט ואותו קודש. ואז עמדתי מול תיבת דואר 50, ורציתי לצעוק לכל המתבוננים בתמיהה בזר המצלם בתוך דואר? המצלם תיבת דואר מס' 50... זה של סבתי וסבי, לתיבת דואר זו הגיע אותן דרישות שלום מ שני הבנים שהגיעו לפלשתינה ומאותה אחות בארה"ב. תמיכה כספית וחבילות לבוש עד אוגוסט 1942.

חזרתי לאותם בנינים, מה שנשאר במזריטש של היום מאז: בית מכבי האש, בנין יפה שנבנה מתרומות לשימוש מכבי אש ובית תרבות ליהודי העיר בשנת 1926, שמשמש כעת לשימוש משרדים שונים, מאומה לא מוזכר על חלקו של בניין זה בתרבות ובהוויה של העיר היהודית מזריטש. המקום אותו מקום, הכנסייה ממול על מקומה עומדת.

לזכרו של שמואל מינץ

שמואל מינץ במדי צה"ל לפני נפילתו

בתמונה קבוצת אנשים מהעיר מזריץ' אשר ניצלו הזדמנות, כאשר הרוסים שלטו בעיר ואפשרו ליהודים לנסוע לרוסיה. הנסיעה הצילה את חייהם בזמן מלחמת העולם השנייה. ברצוני להתרכז בנער העומד בצד ימין של התמונה, שמואל מינץ שנולד בשנת 1936 במזריץ'.

בעודנו ילד פרצה מלחמת העולם השנייה, הגרמנים פלשו לפולין וכבשוה. אביו הוצא להורג בראש-חוצות וזכרונות מזעזעים אלה הטביעו

חותמם על חיי-הילד. בכל שנות-המלחמה נדדו האם ובנה הקטן על פני ברית-המועצות וסבלו מקור, רעב ומחסור. בתום המלחמה חזרו למזריץ' ומצאו את בתיהם הרוסים וקבלת פנים עוינת מצד הפולנים.

באין ברירה הם המשיכו לעיר הגרמנית ליגניץ שצורפה לפולין ובה מצאו ריכוז גדול של יהודים שניסו לשקם את חייהם. תקוה חדשה התעוררה בנער כשהוא שמע שעולים לארץ ישראל. הוא הצטרף להכשרה של השומר הצעיר ובשנת 1950 עלה עם אמו לארץ והצטרף לחברת הנוער בקיבוץ רוחמה. במשך שהותו בקיבוץ הנער פרח בכל התחומים. בשנת 1954 התגייס, התנדב לצנחנים וכחניך מצטיין הגיע לקורס קצינים בשנת 1956. בפרוץ מלחמת סיני מצא עצמו בקורס קצינים אך לא בחר כמוהו יהיה חסר פעילות כשכל חבריו בפעילות מבצעית. הוא עזב את קורס הקצינים והתנדב לסיירת ובפעילות בקו ראשון. נפל בקרב במעבר המיתלה ב- 31.10.1956.

יהי זכרו ברוך.

הדברים נמסרו ע"י שמיר נתן (שוכמכר) בן דודו של שמואל מינץ ז"ל במלאות 70 שנה להולדתו (1936) ו-50 שנה לנפילתו (1956).

התמונה צולמה על גלעד של מצבות מנופצות בבית הקברות היהודי במזריץ'.

ראשון מימין זאב שוכמכר ולימינו אשתו חנה שוכמכר, השני מימין הילד שמואל מינץ, החייל הפולני איצה יצחק מינץ דוד של שמואל ומימינו ריבקה מינץ אמו של שמואל מינץ.

Louis sped over the Krzna River eastward driving an empty stolen military truck as the Russians continued to retreat, with Ricky his only successful haul. Not long after reaching the Russian side their truck was confiscated. Upon learning of his revisionist background in Betar, the Russians immediately shuttled the couple to a forced labor camp in Siberia; we learned that Polish communists spent the war in Russia much more comfortably, several even managing to learn a trade in the big cities. In Siberia they learned to make uniforms for the Russian army, a skill that they later applied as immigrant tailors within the inhospitable Jewish ghetto surrounding Fairfax Avenue in Los Angeles.

Louis protected Ricky throughout the five years of their Siberian exile, but a baby girl they had together died of malnutrition and the cold. When the war ended, Ricky and Louis returned to Mezritch in 1946 to search for any survivors. There she met a cousin Shalom Weisman who had survived by hiding in the infamous Gestapo attic that was portrayed in the play "Mezritch"; he later immigrated to Vancouver. Shalom directed her to the Ghetto, but she froze in fright. Eventually she made the rounds of old familiar houses, but the inhabitants were installed Poles who bluntly told her she was not supposed to be alive to bother them now. She had a best friend Michla who had been kibbutz-bound before the war. A Polish Nazi hid her for 6 years in return for sexual favors, but then drowned her in the nearby river just two weeks before the liberation. Ricky came across Michla's body in the river and managed to bury her.

During this period Dad found out that they had survived, and after much red-tape, bribes, and tension managed to bring her to Iowa where we lived at the time. They spent several intense months together before Louis became restless and pushed Ricky onward to Los Angeles. Contact was infrequent after that. My folks are both gone now. The Mezrich clan anchors in the eastern U.S., including my brothers Reuben, Joseph, and Dan. My aunt and uncle have passed away too and left two west coast namesakes, Joseph and Reuben.

Growing up with Dad's grief, melancholy moods, and barely suppressed pain from the missed opportunity for him to grow old together as a large dynamic family was a pressure upon us siblings; his tragic loss determined our obligation to be close to each other. It is ironic that my family has grown far apart. My parent's goal to re-populate the Jewish race with four more boys gave them external pride, but the unresolved emotions that the Holocaust forced on their generation entered the fabric of our family life too.

We should be so happy and accepting of each other, but Hitler's legacy for modern Jews seems to be extended physical and emotional distance among us, as if being too close will invite competitive analysis. Their generation didn't have that luxury to live the full cycle of childhood, healthy rebellion, and then maturity. My Dad and Aunt Ricky were adult orphans in an alien country, with a Christian culture too indifferent to care about emotionally devastated Jews. If only they had trusted us with the emotional authority to acknowledge their great pain and hold them for that one big cry, so they could get on with life by placing us in their private center instead of continuing to idolize ghosts who were frozen in time.

asked Reuben to find and bring her back, which he did; her respect for Reuben finally overcame her independent will.

Ricky returned to Mezritch just before the war broke out. Initially over-run by the German army during the September 1939 invasion, the Ribbentrop-Molotov agreement transferred Mezritch to Russian control for a brief period that fall. But the Russians, who sensed that they would be pushed back east again, earnestly warned the local Jews of their impending doom.

Those who could create cash from their possessions heeded the retreating Russians and fled over the river too. But Grandpa Joseph was a gardener, and his seasonal investment was in many barrels of sour pickles that he stored in the nearby river for refrigeration. And the timing was wrong because the Succoth holiday had just started and his orthodox beliefs prohibited doing any work at this time, even to fetch his river-bound harvest and pack it as currency for the road. So the entire family remained in Mezritch for the holiday that traditionally celebrates the Jewish flight across the Sinai desert, living as transients in huts; however risky, they did not budge.

Aunt Ricky had a suitor but she didn't take him seriously at the time; Louis Chudy knew her from the neighborhood, a secular Jew from a common background who tried to win her favor. He preferred action to studies as an outlet for his Zionist ambitions, so he enlisted in the local Betar movement; he was personally encouraged by Zeev Jabotinsky to join the Polish Army as the best preparation for his intended Aliya to the pre-state Palestine. Not inhibited by religious practice, Louis blended into the army and made his service a practical education - learning well how to read the survival map.

So when the Polish Army collapsed weeks after the invasion during the Succoth of 1939, Louis came to the Tchemni house-hold along the river and tried to persuade Ricky and her family to flee for their lives. Ricky was frightened and confused; she understood the danger, but Louis failed to motivate her enough to abandon her family. Louis also failed to budge her father Joseph, who insisted that he shall not work on the holiday and he would not leave without his major commodity keeping cool in the river behind the house.

Still determined, Louis returned to his Polish Army base and managed to steal a truck. He came back the next day in earnest to show Ricky's father how to pack the sour pickles and escape with them on the truck. But the holiday was still ongoing, an apparent obstacle to Joseph's willingness. Only because Louis insisted so stubbornly did Joseph finally relent and allow Ricky to go with him on the truck.

Ricky traded rushed fare-wells with her remaining seven brothers and sisters while Grandma Esther rushed to collect a bundle of photographs for her. Ricky kept these pictures hidden in the breast of her clothing throughout the wartime in Siberia, and they remained the only family photographs left of her huge clan.

When I saw this framed collection in recent years, she had replaced the lost picture of her father with the promotional poster of Moses in the epic "The 10 Commandments" played by Charlton Heston. He is pictured smashing down the first set of tablets in anger due to the frivolous Jews near Mount Sinai. Grandpa Joseph was also a red-head with a large, wild beard whose determination was his personal trademark. But Louis broke through this formidable presence and saved his heart's desire.

Picture 7: Aunt Ricky Soon After the War, in 1946

Failing to adapt after several disappointing and hard years trying to bootstrap local agriculture, her father Leon left Israel to try business again in the U.S. He finally sent for his wife Rivka, my mother and her two brothers David and Simon to join him in NYC in 1931. Tragically, her mother Rivka died of a deadly snake bite on Shavuot just before departing, an ironic victim of Palestine's untamed nature that refused to let her leave the country she loved.

Still idealistic and chronically homesick, Arella returned to Haifa alone in 1936 for an adventurous year that included many weekends in Tel Aviv. She was coerced into returning to NYC again by her worried uncle, with the coming war threatening to reach Palestine too. Ironically, Mom and Dad wandered around Palestine at the same time in 1937.

Picture 8: Uncle Louis Soon After the War, in 1946

Arella would only return to live in Israel in 1978 after burying Dad in Jerusalem; widowed by my father's untimely cancer at age 65, they never got a chance to live together in their coveted Hebrew environment. But she picked up where she left off 40 years earlier in Palestine. Most of her Hebrew language "chug" from the Kfar was still active, although most were widowed too. This homecoming gave her 22 more rewarding years in Haifa and Tel Aviv, however melancholy she was without Dad to share the final homecoming.

Aunt Ricky Ran From Poland at the Last Minute

My aunt Ricky (Rickela or Raziell) was next to the last of the siblings growing up in that bustling Tchemni house along the river; she matured into adulthood during the seven years after my father left home to study.

As unique as Mezritch was for the region during that pre-war period, Ricky fantasized about the cosmopolitan life in Warsaw. So she ran away in mid-1939 and convinced her older sister Chana, already living there, to let her stay at her flat in the big city. Ricky wanted to study, but she could only find work as a seamstress helping Chana. But Grandpa Joseph disagreed, and he

Picture 4: Arella in Kfar Chassidim, in 1930

bureaucrat simply printed “Mordecai Tchemni Mezritcher” on his document. The unexpected upgrade caught Dad’s fancy, and he entered Ellis Island with this new name. Our family name was legally shortened to Mezrich (dropping the “t”) during Dad’s U.S. Naturalization, after my eldest brother Reuben was born but before brother Joseph arrived following the war; he got Grandpa’s namesake since the family’s fate was known for certain in 1945.

While living in the graduate dormitories at Y.U., Dad met my mother Arella in 1939. They were both avid Hebrew language revivalists and each of them went separately to hear Natan Alterman at the Brooklyn Academy of Music; this exciting Tel Aviv poet was reciting modern Hebrew prose for just one

evening. Neither of my folks left the huge hall with those people who originally accompanied them. After he saw my mother’s Israeli looks (enhanced by a Polish swarthinness) he pursued her all the way home, despite the defensive protestations of Mom’s chaperon, Rebitzun Wertheim. Uncharacteristically, Dad had abandoned his original date on the Academy steps since he was so committed to his love at first sight.

My mother Arella was an early settler in Kfar Chassidim, a Jewish Agency pioneering moshav near Haifa. Her well-to-do family and friends were led by her spiritually inclined uncle, Rabbi Yechezkel Taub, to leave Warsaw in 1925 in order to escape the growing Polish anti-Semitism. They were bound to establish a religious moshav but also to pursue the Hebrew revival that was sweeping Palestine. This moshav invited the poet Shin Shalom to come and teach a rich Hebrew to the youngsters, with lessons taught under the shade of huge oaks trees surrounding the Kfar.

Picture 6: Arella, seated left, at the Opera House Café, in 1937

Jerusalem until today. Dad received his first Rabbinical “Smicha” to lead a congregation from the elder Rav Herzog while studying in Jerusalem, one of many rabbinical degrees that he would collect over the years. Jerusalem was

Picture 3: Dad Enjoying a Jerusalem Moment, in 1937

who expanded Tel Aviv to house 150,000 people. Tel Aviv adopted the Continental influence in behavior, coffee-house culture, and even fashion. A burst of intense building spread from the Allenby-Rothschild town center to the north and east. Dad Mordecai came down to Tel Aviv in the summers to build, often working on a typical Bauhaus dwelling. Futile as it was, he tried to make enough money to extract his family from Mezritch before their chances dwindled. He even tried to buy into a share of Kfar Haroe, a religious agricultural moshav, to house them if they could break into Palestine. But Dad couldn’t even scrape together the 24 Pounds Sterling that was required, let alone the transportation out of Poland.

In 1938, Dad was invited to do post-doctoral Talmudic studies as a graduate fellow at Yeshiva University in New York City. He got his Palestinian passport during the Mandate, with an ironic twist. Although he wrote his name on the application using the phonetic Yiddish/English spelling: “Mordecai Tchemni foon Mezritch”, the British

a charming place in those years for Jews, and he even recounted feeling relatively safe walking to the Wailing Wall on Shabbat.

In 1935 there was a mass influx of 68,000 European escapees to Palestine, those who were apparently abandoned by the Jewish Congress Session that met the same year. Among them were many German Jews, most bringing wealth,

Picture 5: Arella Centered Among Hebrew Classmates from the Kfar, in 1928

When liberated from Siberia after the war in 1946, Ricky returned to Mezritch to pursue the terrible details of everyone's fate. Then she learned what happened to the nine other members of the immediate family who never escaped Mezritch. Their living agony was quite prolonged.

Their older brother Reuben was a strong, tough guy who protected Ricky, Dad, and other Jewish youngsters from the Polish hooligans in and around town. Reuben managed to continue fighting and died resisting in the Warsaw Ghetto in 1943, at the age of 27. Both my grandparents died in Treblinka after the Action that filled the first transport from Mezritch in 1942. Their oldest brother Shalom Baruch was buried alive with many others from the Mezritch Ghetto in 1943; another fragile survivor told Ricky how the earth moved with desperate moans for three days, a nightmare that always haunted her. Her sister Riva, age 31 who had a daughter Indala five year old, died along with Chana (age 29) in the same Ghetto during another Action. There were three sisters closer to Ricky's age who met their brutal end in Mezritch too: Rose (age 25), Edith (age 24), and especially beautiful Rachel (age 19).

But before all this happened Dad arrived in Riga, where the well known Mirar Yeshiva offered him a scholarship for advanced Talmudic studies; feeling exiled he lived in Riga for three years. He described a very close bond with all the young scholars in his group, many of whom were forced to flee from the racist authorities as well. This yeshiva encouraged excellence in Jewish studies, but the students exhibited a

Picture 2: Mordecai Centered Among His Talmud Classmates in Riga, in 1934

worldly curiosity that was rare among orthodox Jews in the Europe of those times.

In fact Dad was a "Misnaged"; an orthodox movement that opposed the out-dated, cloistered mentality of the Chassidic movement that had flourished in Poland by following leaders like The Magid of Mezritch. It is important to remember that there were three towns named Mezritch in Eastern Poland, and the Magid did not preach Chassidism in Dad's hometown. After the war Dad would later catch up with his resourceful colleagues from that period; many of them came to the U.S. by way of Shanghai, a city that welcomed many Jews and sheltered them from the fascists. The Mirar Yeshiva was re-established in Brooklyn after the war, and many alumni became associated with Yeshiva University; I even studied under several of Dad's friends in high school, enjoying an open-minded approach that was rare and rewarding.

Before the situation deteriorated further Dad got papers to enter Palestine, a freak opening that many jumped through in 1935. He joined the Rav Cook Talmudic Yeshiva in Jerusalem, an institution still located at the entrance to

life in Mezritch threatened to shorten the list of candidates who would make Aliyah to Eretz Yisrael during the Thirties. Whereas 80% of the Jews were observant at the turn of the century, only 20% remained religious just before the war. And my father was part of this orthodox minority who grew up with these new-world influences.

Dad Mordecai Walked Away From Poland

My father Mordecai's escape story came first. My grandparents Joseph and Esther Tchemni had 9 children. They raised them in a religious house-hold on the banks of the main river curving through town, called the Krzna River. Grandpa Joseph was a gardener, a rare Jewish profession in those days. As the fifth child, my father Mordecai was recognized as a Talmudic prodigy, excelling in Jewish studies from the remarkable age of seven. Unlike his secular-leaning older brothers, my father's early aptitude for Jewish studies was proudly nurtured by Grandpa Joseph, who sent him to study at the best yeshivas in the region. My father left home to study at a relatively early age, only returning for the holidays from then on.

Around the age of 19, my father received a draft call-up from the Polish Army. He knew that the Poles would spitefully disrupt his religious practice so he tried to fail the physical exam by being underweight. He delayed the indoctrination for a winter while walking great distances every day and avoiding food when he could. But this did not help. He was finally required to enter the army under penalty, so he chose to escape from Poland to Riga Latvia in 1932.

Picture 1: Mordecai Left Mezritch Forever When He Was 20, in 1932

I remember Dad's story about how he befriended a border guard and nonchalantly strolled along the border with him, then seemingly returning from whence he came but actually continuing across the frontier with a friendly wave.

That was the last time he saw anyone in his family, until he finally located and brought Aunt Ricky to the U.S. after the war 14 years later. This unplanned permanent separation depressed him all his life, haunting Dad with the realization that he was a pious and talented Jew but he could not generate the money needed to get his trapped family out. Many years passed corresponding with home, and then contact was lost during the war.

How my Father Mordecai and Aunt Ricky Sadly Left Mezritch

Bernie Mezrich

Tel Aviv, September 3, 2006

The only image we had of Mezritch came from the stories, told many times as we were growing up in Iowa and Brooklyn. Shabbat afternoon stories about how my father Mordecai escaped the Polish Army's draft in 1932, and how his sister Ricky escaped Mezritch by fleeing over the river to Russia at the very last moment as the war erupted in 1939. Both of them eventually entered the safety of the United States. Dad arrived before the war and after discovering that his sister had survived in Siberia he then anxiously pushed the Jewish Joint Organization to bring Aunt Ricky and her common-law husband Louis out to America. They finally re-united in 1946, to settle in Iowa for a while nearby Dad's young family.

So my father and aunt apparently avoided the immediate horror, physical suffering, and ever-present death that eventually demolished the large family they both had left behind, helpless in the Nazi trap. But the quality of each of their lives was ruined by the anger, nightmares, and helpless frustration they felt as the family's unknown fate eventually focused into too-graphic images of physical violation that their loved ones surely endured. Lacking closure with these memories of the large family that was stuck in time at home along the river, these two survivors became adult-orphan immigrants in the U.S., attempting to raise their children with purpose in an indifferent, marginally tolerant host country that barely cared about what happened to the surviving Jews. The frustration of failing to save their captured family was our

legacy, the uncertainty over their final fate heart-breaking when counting the candles at Yizkor. Their tortured memories, often revealed in their obsessive stories, became the only monument to a large family we never knew.

Then I met Avraham and Naphtali, leaders of the Mezritch Memorial Society, an organization in Tel Aviv that preserves our connection with the pre-war Mezritch. Approximately 18,000 Jews were caught there in 1939, and 180 survived to be liberated in 1945; tough or lucky, they brought the stories out for you and me.

Admitting my naiveté, I had an earlier impression of Poland's Jews being pious, impractical, inwardly focused on a local community that largely ignored the impending doom. The pre-war Yiddish literature and scripts of Isaac Bashevis Singer and Shalom Aleichem described the many small "shtetles" along the Polish-Russian border whose inhabitants lacked the cosmopolitan sophistication and relative wealth of secular Jews from Warsaw. And these two cultures seemed alien to each other. Mobility to escape seemed an option only for Jews from the big cities.

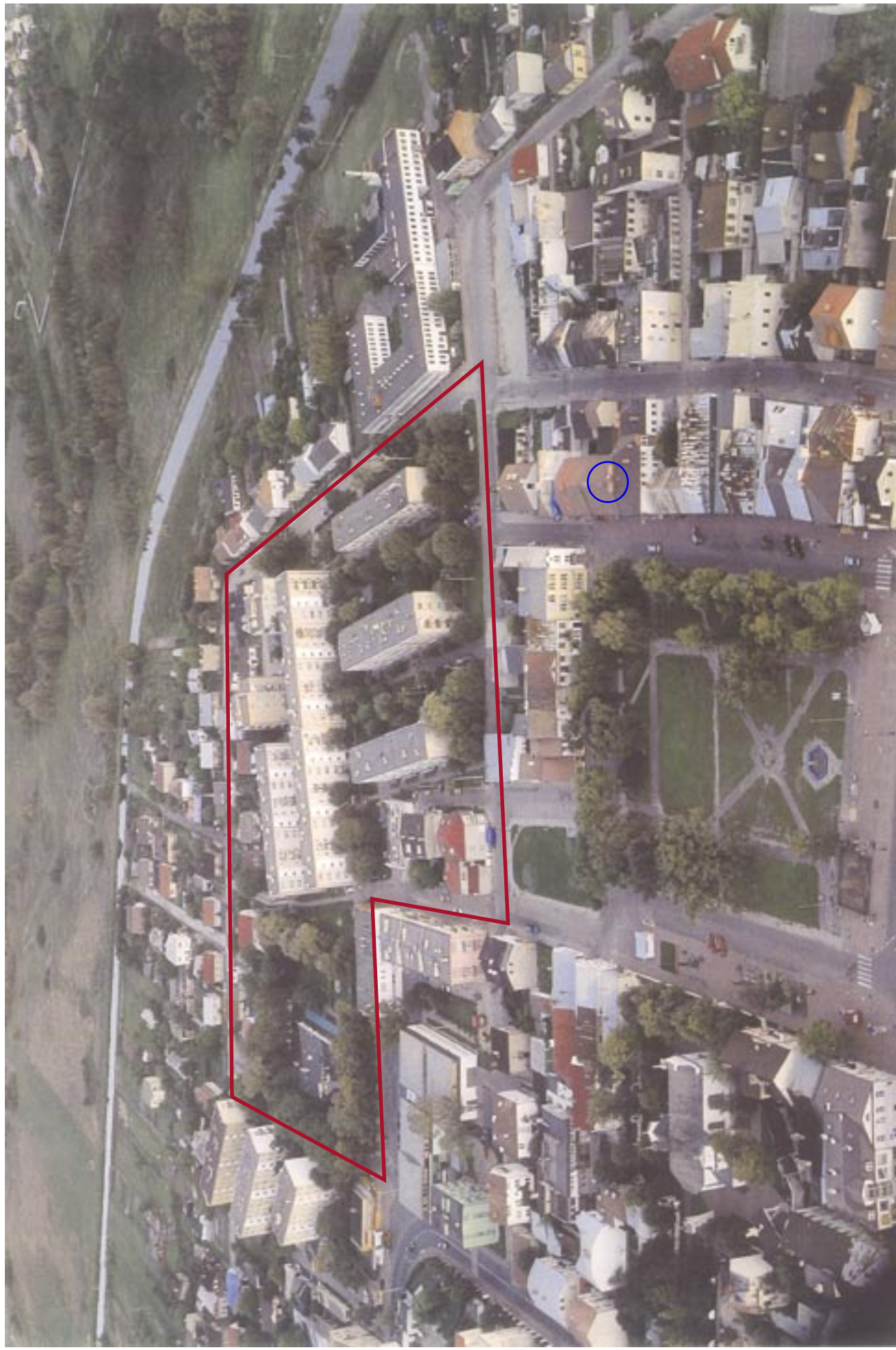
But I learned that Mezritch was not dominated by a fatalistic, self-critical attitude that may be typical of pious people living with so many imposed limitations inside and outside the community, disappointed by this life and making group reservations for the next. The Jews of Mezritch were very secular and world-curious in their outlook. Hearing these new stories reveals a resourceful, creative, cosmopolitan, and proud Jewish population; we saw this is the movie "Little America". In fact, Moshe Brezniak commented that the good

חורף בגיטו מזריץ' - צייר ע"י אסתר גלמבוצקי לבית וינשטיין

יהודים בכיכר השוק בזמן האקציה במזריץ' - צייר ע"י אסתר גלמבוצקי לבית וינשטיין

זאת כיכר העיר שבשנת 1512 נמסרה ליהודים להקמת חנויות ובתי מלאכה. במשך למעלה מ-500 שנה נבנו בכיכר ומסביבה כ-150 חנויות, בתי מלאכה ובתי מגורים. כל יום חמישי התקיים בכיכר שוק ובקרוב אלפי אנשים מכל הסביבה. כל זה נגמר עם כיבוש הנאצי. כל 88 חנויות שהיו בכיכר פורקו והחנויות שהיו מסביב לכיכר נמסרו לפולנים. כל 7 האקציות (הגירוש) התרחשו בכיכר ואדמתה ספוגה בדם יקריו. בשנות הששים הפולנים החליטו להפוך את הכיכר לפארק וגמטו עציים. היום כיכר העיר ריקה מיהודים. (שטח הגטו מוקף באדום, העיגול הכחול מסמן את מקום המסתור של "התשעה").